

ORGANIZAREA ȘI ACȚIUNILE PRIZONIERILOR ROMÂNI TRANSILVĂNENI DIN RUSIA (1917—1918)

CONSTANTIN ENEA

Un moment important din istoria relațiilor dintre poporul român și popoarele din Uniunea Sovietică îl constituie prezența prizonierilor români transilvăneni în Rusia și participarea acestora la lupta pentru victoria deplină a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Atât istoriografia românească, burgheză și marxistă, cât și cea străină au dedicat multe pagini prizonierilor proveniți din blocul puterilor centrale aflați în Rusia, cât și participării acestora la evenimentele revoluționare. Printre acestea menționăm paginile scrise de K. Kirișescu¹, I. Clopoșel², T. Albani³, V. Cheresteșiu⁴, J. Gál⁵, L. Réti⁶ etc. În același timp, un grup restrâns de istorici, printre care amintim pe V. Nițescu⁷, M. Roller⁸, N. Fotino⁹, R. Deutsch¹⁰,

¹ C. Kirișescu, *Istoria războiului pentru întregirea neamului. 1916—1919*, vol. 2, București, 1922.

² I. Clopoșel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1928.

³ T. Albani, *Douăzeci de ani de la unire*, Oradea, 1938.

⁴ V. Cheresteșiu, *Pătrunderea ideilor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în masele din Transilvania*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, nr. 1—2, 1958—1959.

⁵ J. Gál, *Hadifoglyok az 1917-es oroszországi forradalmakban*, în „Korunk”, nr. 10, 1957.

⁶ L. Réti, *A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása Magyarországon és a magyar forradalmok 1918—1919*, în *Magyar történeti kongresszus, 1953, iunius 6—13*, Budapesta, 1954.

⁷ V. Nițescu, *Douăzeci de luni în Rusia și Siberia (anii 1918—1919)*, vol. 1—2, București, 1932.

⁸ M. Roller, *Avîntul revoluționar al maselor populare din România în anii 1917—1921. Crearea partidului comunist*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.” nr. 6, 1957.

⁹ N. Fotino, *Atitudinea prizonierilor români ardeleni din Rusia față de Armata Roșie*, în „Studii”, nr. 5, 1957.

¹⁰ R. Deutsch, *Despre activitatea unor grupe revoluționare pe teritoriul Rusiei Sovietice, 1919—1921*, în „Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 5, 1957.

I. Matveev¹¹, N. Scerbakov¹² și alții, au consacrat chiar studii întregi luptei comune a prizonierilor români transilvăneni și a oamenilor sovietici contra albgardiștilor și intervenționiștilor străini care urmăreau să înăbușe tînărul stat sovietic.

Folosind o serie de materiale noi extrase din diferite arhive și din presa vremii, prezenta lucrare își propune să demonstreze că o parte din prizonierii români ardeleni aflați în Rusia au intrat ca voluntari în rîndurile armatei române, luptînd pentru eliberarea Transilvaniei de sub stăpînirea habsburgică, iar o altă parte, simpatizînd cu puterea sovietică, a luptat pentru consolidarea ei și la reîntoarcerea în țară a adus cu ea suflul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

1. În decursul primului război mondial imperialist din anii 1914—1918, un mare număr de soldați și ofițeri ai armatei austro-ungare a căzut în captivitate. Numai în campania galițiană din 1914 armata austro-ungară a pierdut 100 000 de oameni ca prizonieri. Peste doi ani, în cursul operațiilor de pe frontul din Galiția, austro-ungarii și germanii au pierdut — morți, răniți și prizonieri — circa 1 500 000 de soldați și ofițeri¹³. În luna septembrie 1917, numărul prizonierilor austro-ungari din Rusia se ridica la 2 104 146, și anume : 2 050 000 de soldați și 54 146 de ofițeri. Dintre aceștia, numărul soldaților și al ofițerilor din Ungaria propriu-zisă se ridica la 600 000—650 000¹⁴.

Numărul mare de prizonieri se explică, în primul rînd, prin înfrîngerile suferite pe frontul rusesc și, în al doilea rînd, prin faptul că mulți soldați și ofițeri ai armatei austro-ungare, în special ai naționalităților asuprite, refuzînd să lupte, au preferat prizonieratul. Prizonieratul a însemnat însă o nouă perioadă de suferințe pentru soldații proveniți din blocul puterilor centrale mînați în războiul imperialist. Regimul țarist, la fel ca birocrăția habsburgică, s-a comportat cu rea voință față de dușmanul dezarmat.

Pe teritoriul Rusiei țariste, prizonierii de război aparținînd puterilor centrale au fost internați în 400 de lagăre mari, permanente, și în 600—700 de lagăre mai mici, provizorii. O parte din lagăre se afla în Rusia europeană, iar alta în Siberia apuseană, Orientul Îndepărtat și Asia centrală¹⁵. În lagărele din districtul militar Omsk, de pildă, în ajunul revoluției din februarie 1917 se aflau peste 240 000 de prizonieri, iar în cele din circumscripția militară Irkutsk 140 000 de prizonieri. În general, în cele 40 de lagăre mari din Siberia se găseau internați pînă la 500 000 de prizonieri de război austrieci, germani, unguri, români etc.¹⁶.

¹¹ I. Matveev, *Contribuția oamenilor muncii români la luptele din Siberia pentru apărarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, 1917—1920*, în „Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 5, 1961.

¹² I. N. Scerbakov, *Voluntarii români în Armata Roșie pe frontul de est (1918—1919)*, în „Analele Institutului de istorie”, nr. 5, 1959.

¹³ A. L. Sidorov, *Ocerkii istorii S.S.S.R. 1907—1917*, mart, Moscova, 1954, p. 255 și 303.

¹⁴ J. Gál, *op. cit.*, p. 1 334—1 335 ; L. Réti, *op. cit.*, p. 434.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ I. Matveev, *op. cit.*, p. 78.

Cercurile militare din Austro-Ungaria, fiind conștiente că soldații și ofițerii transilvăneni și bucovineni din armata austro-ungară nu vor lupta împotriva fraților lor de peste Carpați, au făcut totul pentru a evita ciocnirile și unitățile din Transilvania au fost trimise fie pe frontul rusesc, fie pe cel italian. Pe frontul rusesc, de exemplu, în primii doi ani de război au luptat 14 regiamente ardeleni.

Numărul total al soldaților și ofițerilor din Transilvania mobilizați în decursul primului război mondial s-a ridicat la circa 926 500. Dintre aceștia, românii reprezentau mai mult de jumătate: 484 374 de oameni¹⁷. O mare parte din ei, ajungând pe frontul rusesc și participând la luptele din Galizia și Polonia, au căzut prizonieri. Numai în lagărele din patru gubernii ale Rusiei europene (Odesa, Harkov, Tambov și Smolensk) se aflau în vara anului 1917 aproximativ 22 504 soldați¹⁸. Circa 1 000 de prizonieri români se aflau în gubernia Orlov, alții în lagărele din guberniile Voronej, Kazan, Samara etc. Mii de prizonieri români ardeleni și bucovineni se aflau de asemenea internați în lagărele din districtele militare Omsk și Irkuțk¹⁹. După datele incomplete ale Marelui stat major al armatei ruse, numărul prizonierilor români aflați în Rusia era în ajunul Revoluției din Octombrie de circa 12 000 de soldați și ofițeri²⁰.

Guvernul țarist s-a comportat față de prizonierii români la fel ca față de prizonierii germani, austrieci, unguri etc. Închiși în lagăre, prizonierii duceau o mare lipsă de hrană și de îmbrăcăminte, iar cei repartizați la moșieri și chiburi lucrau câte 18—20 de ore pe zi, primind în schimb 20—25 de copeici și două cămăși pe an²¹.

Deși clasele dominante din Austro-Ungaria au desfășurat o intensă propagandă cu scopul de a face războiul cât mai popular, acesta a dus în mod obiectiv la ascuțirea contradicțiilor sociale și naționale în întreaga monarhie austro-ungară, și în special în provinciile locuite în majoritate de alte națiuni, cum erau Transilvania, Bucovina și regiunile slave.

Înfrîngerile și pierderile enorme în oameni și materiale pe fronturi, greutățile crescînde ale aprovizionării cu materii prime și alimente, scăderea producției și urcarea prețurilor au creat o atmosferă antirăzboinică din ce în ce mai accentuată.

În ciuda terorii și a stării excepționale, elementele revoluționare din aripa stîngă a Partidului social-democrat și din sindicate organizează puternice acțiuni greviste cu caracter economic și politic la Ocna Mureșului, în Valea Jiului și în nordul Transilvaniei. La greva din Valea Jiului din 29 mai—6 iulie 1916 participă peste 10 000 de muncitori români, maghiari și de alte naționalități, provocînd mari greutăți în aprovizionarea întreprinderilor cu cărbune.

¹⁷ T. Păcățeanu, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmăr și Maramureș aduse în războiul mondial din anii 1914—1918*, Sibiu, 1923, p. 20.

¹⁸ V. Nițescu, *op. cit.*, p. 55.

¹⁹ Biblioteca Academiei, Filiala Cluj, anexa II, fondul Iacob Popa, mapa 13; V. Nițescu, *op. cit.*, p. 192; vezi și I. Matveev, *op. cit.*, p. 78.

²⁰ C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 90; V. Cheresteșiu, *op. cit.*, p. 2 și 49.

²¹ R. Deutsch, *op. cit.*, p. 178.

La 1 mai 1917, muncitorimea din Transilvania a organizat pentru prima dată de la izbucnirea războiului demonstrații pentru solidaritatea internațională a proletariatului, pentru pâine, pace și vot universal. Concomitent, muncitorii încep să-și refacă organizațiile lor profesionale și politice ²².

Paralel cu creșterea mișcărilor împotriva exploatarei și a războiului, lupta de eliberare națională ia forme tot mai hotărâte. În perioada în care trebuia să intre în vigoare legea privind „zona culturală”, la cele șase școli românești din Teiuș a apărut drapelul românesc. În 1917 populația românească din comitatul Arad purta cocarde românești. În unele locuri, recruții români porneau spre centrele de reerutare purtând drapelul român, din care cauză în mai multe părți s-au produs ciocniri între recruții români și jandarmii maghiari ²³.

Clașele stăpânitoare din Austro-Ungaria, pentru a înăbuși mișcările sociale și naționale, au înăsprit și mai mult teroarea, au înmulțit tribunalele militare, și pe mulți muncitori și țărani participanți la greve și alte acțiuni revoluționare i-au mobilizat și trimis pe front.

De aceea, după intrarea României în război alături de puterile Antantei (august 1916), mînați de idealuri naționale, mulți dintre românii ardeleni și bucovineni care au căzut prizonieri sau care au dezertat la ruși au cerut să intre ca voluntari în armata română pentru a participa la eliberarea Transilvaniei de sub stăpînirea austro-ungară. Acțiunea a fost facilitată de propaganda națională desfășurată de misiunea română de la Petrograd cu ajutorul ofițerilor ardeleni și de autoritățile țariste.

Înscirarea ca voluntari a fost o mișcare națională cu caracter burghezodemocratic, menită să contribuie la doborîrea putredului Imperiu habsburgic. Între noiembrie 1916 și ianuarie 1917, în lagărul de la Darnița de lângă Kiev, destinat Corpului I de voluntari, au sosit pentru a se înrola 230 de ofițeri și 1 200 de grade inferioare ²⁴.

În manifestul redactat de Corpul de voluntari români ardeleni în aprilie 1917 și semnat de 250 de ofițeri și 250 de grade inferioare, se declara :

„Sîntem gata să intrăm în lupta pentru împlinirea idealului nostru de a uni tot poporul, tot teritoriul românesc din monarhia austro-ungară în una și nedespărțită Românie... Noi, cele patru milioane de români din monarhia austro-ungară..., ne-am convins definitiv că nu ne mai e posibilă existența în cadrele statului austro-ungar... Pentru acest ideal ne punem în cumpănă tot ce avem, viața și averea noastră, femeile și copiii noștri, viața și fericirea urmașilor noștri. Și nu ne vom opri, pînă ce nu vom învinge ori vom peri” ²⁵.

Izbucnind revoluția burghezodemocratică din Rusia în februarie 1917, unii dintre conducătorii voluntarilor români au salutat-o cu încredere, cu atît

²² Augustin Deac, I. Cicală, A. Egyed, V. Liveanu, *Mișcarea social-democrată din Transilvania în primele două decenii ale secolului al XX-lea*, în *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 251—252.

²³ *Din istoria Transilvaniei*, vol. 2, ed. 2, Edit. Acad. R.P.R., 1963, p. 388—389.

²⁴ P. Nemoianu, *Prima Alba-Iulie*, Timișoara, 1928, p. 10.

²⁵ A. Oțetea, D. Berindei, E. Campus, N. Fotino și C. Mureșan, *Situația internațională și politica externă a Austro-Ungariei în primele două decenii ale secolului al XX-lea*, în *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, p. 208.

mai mult cu cît aceasta proclamase principiul autodeterminării popoarelor. „Am convingerea — scria medicul locotenent P. Nistor în raportul său înaintat la 11 aprilie 1917 adunării prizonierilor români din lagărul de la Darnița — că soarta statelor și a popoarelor, precum și rolul conducător la încheierea păcii viitoare..., va trece tot mai mult și definitiv în mâna maselor popoarelor prin organizațiile lor democratice și socialiste”²⁶. Iar în manifest se apela la sprijinul „tinerii democrații rusești”, în numele „dreptului elementar al fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta, de a-și alege singur statul pe care vrea să-l formeze sau căruia vrea să se alipească”²⁷.

În luna mai 1917 recrutarea voluntarilor români din rîndul prizonierilor austro-ungari pentru a lupta alături de Antantă a intrat în faza a doua. Trupele rusești de pe frontul de răsărit nu mai voiau să lupte. Dorința de pace cuprinsese tot mai mult pe cei din tranșee. În fața acestei situații, ministrul de război rus a permis ca voluntarii români de la Darnița să plece pe front. Ca urmare, s-a format primul batalion de voluntari români, care la 8 iunie 1917 a ajuns pe frontul de la Iași²⁸. Plecarea voluntarilor români pe front a grăbit înțelegerea dintre guvernele rus și român privind aducerea pe front a unui număr cît mai mare de prizonieri români ardeleni din Rusia²⁹.

La început, Marele stat-major rus a permis recrutarea doar a 5 000 de voluntari și numai din circumscripția militară Moscova, deoarece fabricanții și moșierii, nevoind să renunțe la forța de muncă ieftină, se opuneau.

Pentru recrutarea de voluntari, guvernul român a alcătuit mai multe comisii, în fruntea cărora a fost numit colonelul Petraru. La 1 iulie 1917 aceste comisii au sosit la Kiev, unde se afla sediul comandamentului Corpului I de voluntari români.

O dată cu alcătuirea comisiilor și cu numirea colonelului Petraru în fruntea lor, recrutarea de voluntari transilvăneni și bucovineni a intrat în faza a treia. Guvernul Kerenski, avînd nevoie de cît mai mulți soldați devotați pentru a obține o victorie răsunătoare pe front și a-și consolida în felul acesta pozițiile, a manifestat de data aceasta o atitudine și mai binevoitoare față de problema voluntarilor români. El a permis ofițerilor corpului de voluntari să scoată o gazetă, intitulată „România mare”, care apărea săptămînal și desfășura o vie propagandă națională printre prizonierii ardeleni și bucovineni³⁰. În același timp, Marele stat-major rus, prin ordinul secret nr. 37 108/1917, a admis să se alcătuiască un corp de voluntari de 30 000 de prizonieri români și a dat poruncă tuturor autorităților militare ruse să sprijine comisiile române în acțiunea lor. Toți prizonierii români sub 40 de ani urmau să fie luați de la fabrici, munci agricole etc. și cazați în lagăre speciale³¹.

²⁶ P. Nemoian, *op. cit.*, p. 10.

²⁷ V. Cheresteșiu, *op. cit.*, p. 250.

²⁸ C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 90.

²⁹ V. Nițescu, *op. cit.*, p. 12.

³⁰ C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 91.

³¹ Biblioteca Academiei, filiala Cluj, anexa II, fond I. Popa, mapa 13.

În baza acestui ordin, comisiile au început la 22 august 1917 o acțiune sistematică de recrutare și instruire a voluntarilor. Lagărul prizonierilor români de la Darnița a fost mutat la Kiev, iar guvernul rus a pus la dispoziția corpului echipamentul necesar³².

În prima perioadă, activitatea comisiilor s-a mărginit la Rusia europeană și la gubernia Orenburg. La corpul de voluntari din Kiev seseau zilnic în medie 200 de persoane³³. Din raionul Bahmut, de pildă, au fost adunați 1 000 de voluntari, din gubernia Samara 200, iar din lagărele de la Liubim, Kursk, Putivl și Jeletsk s-a recrutat al doilea batalion de voluntari, cu un efectiv de 730 de oameni³⁴.

La 13 octombrie 1917, numărul batalioanelor, mai exact al grupelor, fiindcă nici unul nu atingea cifra de 1 000 de voluntari, trimise pe frontul din Moldova se ridica la 8. În general, în perioada noiembrie 1916 — noiembrie 1917 au fost formate și trimise pe front 11 batalioane de voluntari români, cu un efectiv de 8 261 de soldați și 374 de ofițeri. După Revoluția din Octombrie au mai sosit pe frontul din Moldova încă 2 000 de soldați, iar 1 460 de voluntari și 22 de ofițeri au rămas în Rusia pentru a face serviciu la depozitele militare ale armatei române³⁵. I. Clopoțel afirmă că în luna noiembrie 1917 numărul total al voluntarilor ardeleni și bucovineni din Rusia și al dezertorilor români din armata austro-ungară aflați în Moldova era de 29 000 de soldați și 1 816 ofițeri. Dintre aceștia s-au alcătuit la Hîrlău trei regimente: „Alba-Iulia“, „Avram Iancu“ și „Turda“, sub comanda colonelului Olteanu³⁶.

După triumful Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, o parte dintre aceste unități, influențată de evenimentele din Rusia, a refuzat să mai lupte. Din această cauză, unii voluntari au fost arestați, iar alții trimiși în spatele frontului. În urma păcii de la Buftea, Corpul 1 de voluntari a fost desființat. Soldații au fost puși la dispoziția Ministerului Agriculturii și Domeniilor, care i-a repartizat la munci agricole pe moșii³⁷. Hotărîrea ministerului a provocat mare nemulțumire și chiar revoltă în rândurile voluntarilor. Astfel, un grup de 300 de voluntari repartizați la muncă pe moșia unui boier moldovean s-a revoltat din cauza condițiilor grele de muncă și a tratamentului inuman. Soldații au ucis pe moșier, pentru care faptă au fost trași în fața Curții marțiale³⁸.

³² C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 91.

³³ Biblioteca Academiei, filiala Cluj, fond I. Popa, mapele 13—14. C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 91 și V. Nițescu, *op. cit.*, p. 55, 87 și 22.

³⁴ V. Nițescu, *op. cit.*, p. 189 și 237; Biblioteca Academiei, filiala Cluj, fond I. Popa, mapa 13.

³⁵ Biblioteca Academiei, filiala Cluj, fond I. Popa, mapa 14 și C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 91.

³⁶ I. Clopoțel, *op. cit.*, p. 138.

³⁷ V. Liveanu, *Caracterul antisovietic și antipopular al tratatului de la Buftea (5 martie 1918)*, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. 1, Edit. Acad. R.P.R., 1956, p. 12; Biblioteca Academiei, filiala Cluj, fond I. Popa, mapa 14; I. Clopoțel, *op. cit.*, p. 139.

³⁸ Biblioteca Academiei, filiala Cluj, fond I. Popa, mapa 14.

După evenimentele revoluționare din octombrie 1917 și victoria Puterii sovietice în Rusia, recrutarea voluntarilor ardeleni și bucovineni pentru a lupta contra Austro-Ungariei și a elibera Transilvania a intrat în ultima fază. O delegație de intelectuali și ofițeri transilvăneni s-a prezentat la Cicerin, pe atunci subcomisar la externe, expunând programul și doleanțele românilor din Transilvania și Bucovina: lupta împotriva imperialismului austro-ungar; dezmembrarea Austro-Ungariei; exproprierea marilor latifundii ale grofilor și baronilor; votul universal și altele³⁹. Cicerin, ascultând doleanțele românilor, a permis comisiilor de recrutare să-și continue activitatea. Comisiile întâmpinau însă obstacole din ce în ce mai serioase.

Unii prizonieri ardeleni și bucovineni, sătui de război și dorind încheierea cât mai grabnică a păcii, refuzau sau amânau să se mai înscrie ca voluntari. Pe de altă parte, Partidul Comunist (bolșevic) din Rusia desfășura în rândurile prizonierilor din blocul puterilor centrale o vie agitație și propagandă anti-războinică, iar Sovietele locale de muncitori și soldați, create în urma revoluției burgeo-democratice din februarie 1917, care urau războiul imperialist, erau ostile recrutării de voluntari. „Aceste Soviete sau consilii muncitorești — se plîngea în iulie 1917 unul din membrii comisiilor de recrutare — nu înțeleg să-și reducă activitatea numai la chestiuni de ordin muncitoresc..., ci țin să facă și politică. Vrăjmașe ale războiului și propovăduitoare ale păcii cu orice preț..., ele nu pot vedea cu ochi buni acțiunea noastră. Sovietul de la Iuzovka se grăbește să ia atitudine față de ostilă acestei acțiuni”⁴⁰.

Chiar din toamna anului 1917, pe măsură ce se apropia Revoluția Socialistă din Octombrie, dorința de pace în rândul prizonierilor români ardeleni devenise puternică. V. Nițescu, referindu-se la numărul mic de voluntari recrutați din gubernia Samara, scria: „Dacă ținem cont de marea întindere a guberniei și de numărul mare de prizonieri, ne dăm seama cât de greu se înscrisau soldații pentru a merge din nou pe front, ...atît de puternic se înrădăcinase în prizonieri dorința de pace”⁴¹.

Propaganda bolșevică și spiritul revoluționar crescuseră atît de mult printre prizonierii transilvăneni și bucovineni din Rusia, încît concentrarea unui mare număr de prizonieri într-un singur punct de recrutare începuse să provoace neliniște comisiilor. Teamă a silit comandamentul Corpului 1 de voluntari din Kiev să dea la 15 octombrie 1917 un ordin prin care comisiile erau îndrumate să evite pe viitor concentrările mai mari de prizonieri, „pentru că nu au dat și nu vor da bune rezultate”⁴². La cîteva zile, un alt ordin arăta că „spiritul revoluționar crește între prizonieri”. „Dat fiind că din experiențele avute — se menționa în ordin — s-a constatat că adunările de voluntari la centre nu dau rezultate bune... adunările de prizonieri pe viitor sînt interzise”⁴³.

³⁹ T. Albani, *op. cit.*, p. 335.

⁴⁰ V. Nițescu, *op. cit.*, p. 87.

⁴¹ *Ibidem*, p. 237.

⁴² Biblioteca Academiei, filiala Cluj, fond I. Popa, mapa 13.

⁴³ *Ibidem*.

Sub influența evenimentelor revoluționare din Rusia și a intensificării agitației și propagandei antirăzboinice, ideile revoluționare au cuprins nu numai pe prizonierii ardeleni aflați în diferite lagăre, ci și pe unii voluntari, care s-au înscris să meargă pe front.

Creșterea spiritului revoluționar în rândurile voluntarilor a produs o adevărată alarmă nu numai în sînul comandamentului corpului de voluntari, ci și în sînul autorităților din România. Temîndu-se ca ideile revoluționare aduse de voluntarii ardeleni din Rusia să nu cuprindă și armata regală română, Marele stat-major a ordonat la 8 noiembrie 1917 comandamentului Corpului 1 de voluntari din Kiev să înceteze adunarea de voluntari. Prizonierii urmau să rămînă în lagăre, însă să se continue printre ei propaganda națională. În ce privește voluntarii recrutați, aceștia trebuiau trimiși în lagărul de la Darnița pentru a fi înregimentați și feriți de influența revoluționară⁴⁴.

Prizonierii români ardeleni și bucovineni din Rusia, care au căpătat o mare libertate după victoria Revoluției din Octombrie și cunoșteau decretul date de guvernul sovietic cu privire la încheierea păcii fără anexiuni și contribuții, la exproprierea pămîntului marilor proprietari și cu privire la dreptul națiunilor la autodeterminare, priveau cu încredere pe membrii comisiilor de recrutare⁴⁵. În raportul înaintat comandamentului Corpului 1 de voluntari din Kiev la 19 decembrie 1917, comisia a III-a de recrutare menționa că prizonierii au refuzat cadourile ce li s-au oferit, de teamă „că vor fi luați cu sila ca voluntari”, iar în lagărul respectiv se aflau cîțiva prizonieri care făceau o intensă agitație contra războiului⁴⁶.

În urma ofensivei imperialiștilor germani și austro-ungari de la 18 februarie 1918 și a încheierii păcii de la Brest-Litovsk la 3 martie 1918, majoritatea comisiilor de recrutare din Rusia europeană a fost silită să-și înceteze cu totul activitatea. Aceasta o aflăm dintr-un raport adresat de plutonierul Al. Sochi către comandamentul Corpului 1 de voluntari, în care se menționa că, „începînd cu sfîrșitul lunii februarie, activitatea comisiunilor pentru recepționarea de voluntari în Rusia încetează, iar membrii acestor comisii, precum și voluntarii care se află în Kiev au fost îndrumați spre Rusia Mare...”⁴⁷. La încetarea recrutării de voluntari a contribuit și pacea de la Buftea, care temporar a pus capăt operațiilor militare de pe frontul românesc. În urma acestor evenimente, la 21 aprilie 1918, G. Ștefănică, unul din membrii comisiei a III-a de recrutare, scria vicarului Iacob Popa că era imposibil a se mai recruta noi voluntari⁴⁸.

Ajungînd în legătură cu misiunea militară franceză și punîndu-se sub patronajul ei, comisia română de recrutare din Samara s-a obligat să adune un corp de voluntari ardeleni și bucovineni care de data aceasta să lupte contra puterilor centrale pe frontul francez.

⁴⁴ Biblioteca Academiei, filiala Cluj, fond. I. Popa, mapa 13.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, mapa 14.

Istoricul C. Kirîțescu afirmă că voluntarii, care se retrăgeau prin Siberia spre Vladivostok, au fost dintre toți prizonierii străini cei care în lupta cu Armata Roșie au dat dovadă de mai mare dîrzenie și de aceea comandamentul trupelor de voluntari a dat întotdeauna trupelor de voluntari români cele mai grele și de încredere misiuni. Documentele vremii dezminț însă cele afirmate de C. Kirîțescu. Bazîndu-se pe un raport al generalului Janin, însărcinat cu supravegherea recrutărilor de voluntari din rîndul cehilor, polonezilor, sîrbilor, românilor etc. din Rusia pentru Antantă, ministrul de externe francez a comunicat la 10 martie 1919 legației române de la Paris că „ofițerii, în majoritate austrofili și rusofobi, întrețin în corpurile de voluntari tendințe regretabile. Recrutarea a fost artificială și chiar forțată, făcîndu-se soldaților promisiunea irealizabilă de a-i întoarce de îndată în țara lor. Propaganda bolșevică găsește deci în acest mediu teren favorabil. Consecința este că unitățile au refuzat să presteze serviciu, deși fuseseră întrebuințate numai la paza căilor ferate, în poliția unor orașe și la însoțirea vagoanelor. Generalul Janin... este obligat să prevadă concedierea unităților prea infectate, potrivit de altfel și dorinței lor”⁴⁹.

În lagărul de lîngă Irkutk se aflau circa 4 000 de prizonieri de război români, unguri, cehi și alții, arestați de către comandament pentru că au refuzat să lupte împotriva Armatei Roșii⁵⁰.

Organizațiile comuniste ilegale din Siberia țineau seama de întreaga complexitate a situației din sînul trupelor intervenționiste. Ele înțelegeau că soldații simpli erau muncitori și țărani proveniți din blocul puterilor centrale, care, înșelați de imperialiști, au ajuns participanți, contrar voinței lor, la o aventură armată, luptînd pentru interesele capitalului internațional. Dar, în urma intensificării propagandei revoluționare printre acești soldați, în rîndurile trupelor intervenționiste au crescut fierberea revoluționară, frămîntarea de a se pune capăt amestecului în treburile interne ale Rusiei și de a se întoarce imediat acasă. Soldații de rînd din trupele străine aflate în Siberia refuzau tot mai des să participe la expedițiile de represalii împotriva partizanilor roșii. Referindu-se la acest refuz, A. Maslenikov și M. Rabinovici scriau în aprilie 1919 că „detașamentele române au refuzat categoric să plece pe front și să predea armele”⁵¹.

În luna noiembrie 1919, după înfrîngerea trupelor kolceakiste din Siberia, fierberea revoluționară în rîndurile voluntarilor ardeleni a devenit și mai puternică. Un scriitor ceh care a luptat în rîndurile Armatei a V-a roșii arăta că voluntarii români refuzau să mai lupte⁵².

Descompunerea unităților de voluntari s-a accentuat și mai mult către sfîrșitul anului 1919, cînd Armata Roșie, ajutată de partizani, înainta victorioasă spre Orientul îndepărtat. Din cei 10 000—15 000 de voluntari, cît număra tabăra românilor de lîngă Irkutk, doar 5 000 s-au îndreptat spre Vladivostok, iar de acolo prin Japonia și America s-au reîntors în țară; restul au

⁴⁹ N. Fotino, *op. cit.*, p. 173.

⁵⁰ I. Matveev, *op. cit.*, p. 87.

⁵¹ *Ibidem*, p. 87—88.

⁵² *Ibidem*, p. 89.

intrat în rândurile Armatei Roșii, luptînd pentru consolidarea cuceririlor Marelui Octombrie ⁵³.

2. Printre prizonierii de război ardeleni și bucovineni ajunși în Rusia, ca de altfel printre toți prizonierii de rînd din blocul austro-german, fermentarea revoluționară a început din primii ani ai războiului imperialist.

Mulți dintre soldații ardeleni și bucovineni ajunși prizonieri în Rusia erau socialiști. Ei participaseră în țară la puternice acțiuni greviste și la demonstrații antirăzboinice. După ce au căzut prizonieri, ei au continuat să desfășoare propaganda revoluționară și, aflîndu-se în primele rînduri, au organizat și au mobilizat masele de soldați români pentru apărarea Puterii sovietice.

La creșterea spiritului revoluționar printre prizonieri au contribuit în egală măsură, pe de o parte, tratamentul mizerabil și exploatarea nemiloasă a celor repartizați la muncă în fabrici și pe moșii, precum și situația mai bună a ofițerilor prizonieri, iar pe de altă parte atitudinea inumană a ofițerilor față de soldații de rînd, neprimirea ajutoarelor așteptate de acasă și veștile despre mizeria și suferințele familiilor lor din țară. În revoluționarea spiritelor un rol important l-a jucat de asemenea contactul direct dintre prizonieri și muncitorii ruși, adepți ai revoluției socialiste. Prizonierii au început să înțeleagă tot mai bine că dușmanii principali sînt aceia care i-au trimis în război și au provocat mizeria și suferințele; că oprimatorii din țară, ca și cei din Rusia, sînt dușmanii și exploataatorii lor și numai poporul rus este prietenul lor adevărat. În rîndul prizonierilor români transilvăneni din Rusia se aflau mulți care trecuseră prin școala mișcării muncitorești din țară, avînd o bogată experiență și puternice convingeri internaționaliste. Ei au trecut de partea Revoluției din Octombrie, constituind o forță importantă în mișcarea revoluționară.

În luna februarie 1917, o parte din prizonierii români și unguri transilvăneni s-au alăturat revoluției burghezo-democratice, luptînd alături de poporul rus pentru răsturnarea țarismului, iar la 1 mai 1917 mii și mii de prizonieri au participat la demonstrații pe străzile Moscovei, Petrogradului și a altor orașe ⁵⁴.

În vederea insurecției armate hotărîte de Congresul al VI-lea al Partidului Comunist (bolșevic) din Rusia, organizațiile de prizonieri de război au alcătuit cu ajutorul bolșevicilor gărzi roșii în mai multe orașe. La Harkov, deja în septembrie 1917 garda roșie a prizonierilor era organizată. Ea era alcătuită din 300 de prizonieri români, maghiari, germani etc. Comandant a fost ales Vasile Pansa, un țăran agricultor din regiunea Cluj ⁵⁵. Cînd a izbucnit insurecția, o parte din prizonierii ardeleni se aflau în primele rînduri. Mulți au participat chiar la asaltul Palatului de Iarnă, unde se baricadaseră membrii guvernului provizoriu. „Fiecare știa că mișcarea bolșevică declanșată pentru înlăturarea domniei lui Kerenski — relata un ofițer de artilerie din Cluj — a ridicat în

⁵³ C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 356—357; V. Nițescu, *op. cit.*, p. 317, și I. Matveev, *op. cit.*, p. 88.

⁵⁴ J. Gál, *op. cit.*, p. 1337.

⁵⁵ *Ibidem*.

primul rînd drapelul roșu împotriva războiului. Dorința de pace s-a înrădăcinat atît de mult în sufletele oamenilor, încît pe prizonieri nu-i mai considerau dușmani. Puteau să se plimbe liberi pe străzile Petersburgului.

Reușita strălucită a revoluției păcii a cuprins și sufletele noastre și am voit și noi să participăm la înlăturarea spiritului războinic. Împreună cu mai mulți camarazi ofițeri ne-am prezentat la Comitetul revoluționar al bolșevicilor... și astfel... la bombardarea Palatului de Iarnă eu am fost comandantul unei baterii a trupelor revoluționare”⁵⁶.

După cum reiese din mărturia ofițerului ardelean, Puterea sovietică, putere profund internaționalistă și cu adevărat democratică a muncitorilor și țăranilor, chiar din primele zile ale existenței sale a acordat prizonierilor de război proveniți din rîndurile clasei muncitoare și a țăranimii din statele blocului austro-german cele mai largi drepturi politice și cetățenești. Printr-un decret special emis de Puterea sovietică s-a acordat foștilor prizonieri de război, refugiaților și muncitorilor străini libertatea întrunirilor, cuvîntului, presei în limba maternă, dreptul la muncă și la organizare etc.⁵⁷. Prizonierii proveniți din blocul puterilor centrale, relatează M. G. Bujor, martor ocular al evenimentelor, au fost chemați la o viață nouă și li s-a deschis o nouă misiune⁵⁸.

În urma victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, în fața prizonierilor români ardeleni și bucovineni, la fel ca în fața tuturor prizonierilor din Rusia, care deocamdată nu aveau posibilitatea practică de a se reîntoarce liberi în țară, s-au pus probleme noi. De altfel nu toți prizonierii se gîndeau la imediata întoarcere acasă. La un miting ținut în toamna anului 1917, arăta I. R. Pulcher, un prizonier transilvănean, la care au participat și conducătorii partidului bolșevic M. I. Kalinin, K. E. Vorosilov și alții, prizonieri români s-au împărțit în trei grupuri : unul care era pentru sprijinirea revoluției ruse, altul care prefera să rămînă neutru, iar al treilea care cerea cu orice preț reîntoarcerea grabnică în patrie⁵⁹.

Prin urmare, însuflețiți de mărețele idei ale Revoluției Socialiste din Octombrie, ale construirii socialismului și înaripați cu idealuri internaționaliste, un mare număr de prizonieri români ardeleni și bucovineni au trecut de partea Puterii sovietice și au început să se organizeze.

Prima organizație revoluționară românească a apărut în sudul Rusiei, la Odesa, unde se refugiase un mare număr de muncitori români și membri ai aripii stîngi a Partidului socialist român. Împiedicați să-și desfășoare activitatea în țară, acești membri, uzînd de libertățile create de mișcarea revoluționară din Rusia, au organizat la Odesa Comitetul de acțiune social-democrat român, au redactat și au răspîndit o serie de manifeste, prin care demascau politica trădătoare a guvernului burghezo-moșieresc, chemau la luptă pe muncitori și

⁵⁶ „Kolozsvári Hírlap”, nr. 2 din 2 ianuarie 1918.

⁵⁷ I. Matveev, *op. cit.*, p. 79.

⁵⁸ M. G. Bujor, *În sprijinul revoluției*, în „Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 5, 1957, p. 63—64.

⁵⁹ N. Fotino, *op. cit.*, p. 172.

țărani pentru răsturnarea regimului burghezo-moșieresc din România și pentru instaurarea unui guvern muncitoresc-țărănesc⁶⁰.

Comitetul de acțiune social-democrat român de la Odesa, menționează M. G. Bujor, a fost de la primii lui pași „cel dintâi în apărarea revoluției nu numai în ordine cronologică, dar și ca număr, conștiință, perspectivă, sferă de activitate, muncă și merit”⁶¹.

Aproape în același timp au apărut organizații revoluționare mai mici în principalele orașe ale Rusiei, unde se aflau mulți prizonieri de război români, Kiev, Poltava, Petrograd, Moscova, Omsk etc. La adunarea de constituire a organizației din Omsk, prizonierii de război, printre care mulți români din Transilvania, au adoptat un apel către Consiliul comisarilor poporului, în care se spunea: „Tovarăși, noi am ajuns aici încă în timpul regimului care a fost răsturnat, care avea o atitudine extrem de ostilă față de noi... Dar acum noi am înțeles prin suferințele noastre importanța victoriei poporului rus și dragostea și simpatia au ocupat în inimile noastre locul urii din trecut. Tovarăși! Noi am devenit aliații revoluției ruse și mergem împreună cu voi”⁶².

În primăvara anului 1918, „grupul maghiar și român al Partidului internațional muncitoresc social-democrat al proletarilor străini” din Omsk a lansat o chemare comună către prizonieri cu lozincă: „Proletari maghiari și români, înainte împotriva călăilor”⁶³.

După înființare, membrii Comitetului de acțiune social-democrat român de la Odesa au început o agitație revoluționară printre prizonierii români ardeleni și bucovineni proveniți din armata austro-ungară și printre soldații armatei regale române. Rusia Sovietică fiind încercuită din toate părțile de trupele intervenționiste și albgardiste, Sovietul muncitorilor și soldaților din Odesa s-a adresat și Comitetului de acțiune român, cerându-i sprijinul. Revoluția rusă, se spunea în apel, a rănit de moarte puterea clasei stăpânitoare... „E timpul să întoarcem armele împotriva acesteia. Înfrățiți-vă cu Armata Roșie de muncitori și țărani ruși. Treceți și luptați alături de dînșii”⁶⁴.

În urma apelului Sovietului din Odesa, Comitetul de acțiune român a lansat zeci de manifeste către prizonierii români ardeleni și bucovineni, îndemnându-i să se alăture revoluției. Într-unul din aceste manifeste, semnat de Comitetul de acțiune social-democrat român din Odesa și de Comitetul militar revoluționar român, se spunea: „Veniți cu toții în primul batalion revoluționar român!”

Soldați, muncitori și țărani!

Adunați-vă cu toții în jurul steagului roșu al libertății, dreptății și frăției dintre popoare.

⁶⁰ M. Roller, *op. cit.*, p. 36, și C. Kirișescu, *op. cit.*, p. 348.

⁶¹ M. G. Bujor, *op. cit.*, p. 63—64.

⁶² I. Matveev, *op. cit.*, p. 79.

⁶³ C. Daicoviciu, L. Banyai, V. Cheresteșiu și V. Liveanu, *Lupta revoluționară a maselor, factor hotărâtor în unirea Transilvaniei cu România*, în „Studii”, nr. 6, 1958, p. 34.

⁶⁴ M. G. Bujor, *op. cit.*, p. 65.

Să formăm batalioanele și regimentele care mâine vor libera România de sub stăpânirea de azi vitregă și criminală”⁶⁵.

La începutul anului 1918, în urma manifestelor lansate de Comitetul de acțiune și de Comitetul militar revoluționar român, s-au format la Odesa, sub conducerea lui M. G. Bujor, V. Stroici, I. Dicescu Dic, A. Nicolau, A. Zalic, I. Munteanu și alții, câteva batalioane revoluționare române, iar mulți prizonieri ardeleni au intrat în regimentele internaționale de la Poltava, Kiev, Moscova, Petrograd și alte localități⁶⁶. În același timp, o parte din prizonierii români și maghiari din Siberia, conduși de grupul comunist român din Omsk, s-au înrolat voluntari în brigăzile internaționale care s-au organizat pentru a lupta cu arma în mână alături de armata sovietică împotriva bandelor contra-revoluționare și a intervențiștilor străini⁶⁷. În urma ofensivei germanilor din februarie 1918 și a loviturii contrarevoluționare a corpului cehoslovac din Siberia, nu a existat nici un front intern sau extern pe care să nu fi luptat soldați români ardeleni și bucovineni trecuți de partea Revoluției Socialiste din Octombrie.

Alături de Comitetul de acțiune social-democrat român de la Odesa, un rol important în opera de clarificare ideologică și de trecere a prizonierilor ardeleni și bucovineni de partea Puterii sovietice l-a jucat „Organizația lucrătorilor și țăranilor români” din Moscova, în sinul căreia dobândiseră o influență din ce în ce mai mare soldații și ofițerii români ardeleni, în rândurile cărora Comitetul de acțiune desfășurase o oarecare activitate. În februarie 1918, „Organizația lucrătorilor și țăranilor români” și-a schimbat cu desăvârșire scopul inițial (ajutorarea reciprocă a membrilor și asigurarea contactului cu autoritățile), devenind o organizație revoluționară, comunistă, luându-și drept scop propagarea ideilor revoluționare. O dată cu aceasta „Organizația lucrătorilor și țăranilor români” și-a schimbat denumirea în „Partidul țăranesc revoluționar român”⁶⁸.

Conducerea „Partidului țăranesc revoluționar român” se afla în mâna românilor din Transilvania, printre care se numărau Arion Pescariu, Alexandru N. Henegariu, Mihail P. Guiu și alții⁶⁹, iar programul partidului — după cum rezultă din organul său oficial, „Foaia țăranului”, de la 1 martie 1918 — era un program comunist. El prevedea: a) trecerea puterii în mâinile sfaturilor de muncitori și țărani; b) naționalizarea băncilor și industriei; c) predarea întregului pământ țăranilor; d) dreptul popoarelor de a dispune singure de soarta lor și drepturi egale pentru minoritățile naționale; e) nimicirea imperialismului și militarismului.

⁶⁵ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1917—1922*, ed. 2, București, E.S.P.L.P., 1956, p. 36.

⁶⁶ M. Roller, *op. cit.*, p. 36—37; vezi și M. G. Bujor, *op. cit.*, p. 63—64.

⁶⁷ V. A. Varga, *Din istoricul solidarității revoluționare a maselor populare româno-maghiare*, în „Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 3, 1957, p. 150.

⁶⁸ V. Liveanu, *1918. Din istoria luptelor revoluționare din România*, Edit. politică, București, 1960, p. 442.

⁶⁹ J. Gál, *op. cit.*, p. 1341.

După conferința prizonierilor de război din Rusia de la 14 martie 1918, la care a vorbit și V. I. Lenin, membrii conducerii „Partidului țărănesc revoluționar român” au hotărât să înființeze un grup comunist român pe lângă Partidul Comunist (bolșevic) din Rusia. Acest grup a luat ființă în 13 aprilie 1918, la puțin timp după formarea secției comuniste maghiare a P.C. (b) din Rusia. În conducerea grupului, pe lângă A. Pescariu, A. N. Henegariu și M. P. Guiu, un rol important l-au jucat T. Andeleanu, H. Lazar, T. Savu, P. Lascu, T. Avram, E. Cărănescu, V. Precup și alții ⁷⁰.

Grupul comunist român recunoștea programul și statutul P.C. (b) din Rusia și își propunea să facă propagandă și agitație atât printre prizonierii ardeleni și bucovineni din Rusia, cât și printre muncitorii și țăranii din România și din alte țări unde trăiau români. Prin agitatorii săi, prin ziarul săptămânal „Foaia țăranului”, redactat în comun cu „Partidul țărănesc revoluționar român”, prin broșuri și manifeste, grupul comunist român din Moscova al P.C. (b) din Rusia a desfășurat o intensă propagandă comunistă printre prizonierii ardeleni și bucovineni și a contribuit la înființarea de grupuri comuniste române în orașele unde se găseau români. Grupul comunist român din Moscova a stabilit legături strânse și cu prizonierii de război români din lagărele din Siberia. El a trimis pe front, în Siberia, la Omsk, Ecaterinburg, Orenburg etc., pe reprezentanții său pentru a desfășura activitate agitatorică și organizatorică în rândurile prizonierilor ardeleni și bucovineni ⁷¹.

Paralel cu înființarea organizațiilor de partid ale prizonierilor, grupul comunist român al P.C. (b) din Rusia s-a îngrijit de pregătirea delegațiilor de prizonieri români ardeleni și bucovineni care să participe la Congresul prizonierilor social-democrați internaționaliști din întreaga Rusie, ținut la Moscova între 14 și 18 aprilie 1918. Încă la 31 martie, „Partidul țărănesc revoluționar român” a lansat în „Foaia țăranului” un apel către toți prizonierii români aflați în Rusia, prin care îi chema să participe la congres. „Duminică în 14 aprilie — se arăta în apel — se va ținea la Moscova un mare congres al prizonierilor de război social-democrați internaționali, adică aceia care vreau să facă acasă revoluție, să scuture jugul bogaților. Fraților români, adunați-vă și voi laolaltă pe unde sînteți și, în înțelegere cu comitetele prizonierilor, trimiteți-vă și voi delegați” ⁷².

La congres au participat 201 delegați cu mandate eliberate de organizațiile locale, reprezentînd 52 426 de prizonieri din blocul austro-german. Alți 60 de delegați au venit din partea organizațiilor încă neînființate în mod legal. În general, delegații reprezentau circa 100 000 de prizonieri din lagărele din Rusia europeană, Asia centrală și parțial din Siberia. La mitingul care a precedat deschiderii congresului a vorbit și Alexandru Henegariu, iar în prezidiul congresului, alături de reprezentanții prizonierilor maghiari, germani și slavi,

⁷⁰ Biblioteca Academiei, filiala Cluj, fond I. Popa, mapa 14; J. Gál, *op. cit.*, p. 1341.

⁷¹ J. Gál, *op. cit.*, p. 1—341; V. Liveanu, *op. cit.*, p. 444; I. Matveev, *op. cit.*, p. 96 și „Szocialis forradalom”, an. 1, nr. 2 din 6 aprilie 1918.

⁷² „Foaia țăranului”, an. 1, nr. 2 din 31 martie 1918.

au fost aleși Ariton Pescariu și Alexandru Henegariu din partea prizonierilor români ⁷³.

Practic, lucrările congresului s-au desfășurat între 16 și 18 aprilie și pe ordinea de zi au figurat următoarele probleme principale : a) problema agitației printre prizonieri ; b) alegerea comitetului central al organizației de prizonieri pe întreaga Rusie ; c) redactarea apelului către prizonieri și d) problema Armatei Roșii ⁷⁴.

Congresul a hotărât ca organizația prizonierilor de război pe întreaga Rusie să poarte denumirea de „Organizația socialistă revoluționară internațională a muncitorilor și țăranilor străini“. În ce privește agitația, să se folosească libertățile create de dictatura proletariatului din Rusia pentru a explica prizonierilor cauzele care au provocat războiul imperialist și a lămuri problema insurecției armate proletare ; să se constituie grupuri de agitatori care să țină o permanentă legătură cu prizonierii. Redactarea apelului către prizonieri și problema Armatei Roșii au fost încredințate Comitetului central, în care a fost ales și reprezentantul românilor, M. P. Guiu ⁷⁵.

După congres, Comitetul central al „Organizației socialiste revoluționare internaționale a muncitorilor și țăranilor străini“ a trecut la organizarea unei armate roșii internaționaliste din prizonierii de război, care să lupte cot la cot cu Armata Roșie rusă pentru triumful Puterii sovietice. La 28 aprilie 1918, „Foaia țăranului“ menționa în coloanele sale că „prizonierii se organizează în toate părțile...“, iar în numărul 12 din 1 mai 1918 ziarul „Forradalom“ din Omsk arăta că delegații prizonierilor de război sînt la curent cu chemarea armatei revoluționare. Armata Roșie servește două scopuri : pe de o parte apără republica revoluționară rusă față de atacul bandelor ticăloase contrarevoluționare, iar pe de altă parte strînge forțele militare ca în momentul prielnic cînd ne vom întoarce în patrie să mergem în ajutorul fraților proletari care pregătesc acolo revoluția“.

Deși congresul prizonierilor de război de la Moscova a avut un caracter general, el nu a cuprins întreaga Rusie Sovietică, de aceea concomitent între 14 și 18 aprilie 1918 s-a ținut un congres al prizonierilor și la Irkutsk. Acest congres a fost un congres de partid și a avut o mare însemnătate pentru consolidarea forțelor revoluționare ale oamenilor muncii din România, Germania, Ungaria, Austria și alte țări din Europa care se aflau în Siberia orientală. În rezoluția adoptată, congresul de la Irkutsk declară că sprijină pe toate căile Revoluția din Octombrie și Armata Roșie și anunță mobilizarea totală a internaționaliștilor, în caz de necesitate, pentru apărarea Puterii sovietice. Partea avansată a oamenilor muncii români care se aflau în Siberia s-a alăturat hotărîrilor luate de acest congres și a apărut cu pieptul cuceririle Revoluției din Octombrie ⁷⁶.

⁷³ „Népszava“ nr. 3 din 12 mai 1918.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ „Világforradalom“ nr. 1 din 15 mai 1918 ; vezi și I. Matveev, *op. cit.*, p. 80.

În luna mai 1918, Comitetul Central al P.C. (b) din Rusia a confirmat organul de conducere al grupurilor străine ale partidului, „Federația grupurilor străine de pe lângă C.C. al P.C. (b) din Rusia”. În federație, fiecare grup național avea doi reprezentanți și recunoștea conducerea ei în toate problemele principale și tactice⁷⁷. Federația grupurilor comuniste străine a avut un rol important în organizarea internaționaliștilor români și a tuturor celorlalți internaționaliști din întreaga Rusie Sovietică. La 19 mai 1918 ziarul „Fornadom” din Omsk anunța pe cititorii săi că „tovarășii de naționalitate română (din Omsk) s-au despărțit de grupul maghiar și au alcătuit un grup românesc. Firește, noul grup este fundamentat tot pe principiile care stau la baza tuturor grupurilor din federație”. Dar după izbucnirea rebeliunii corpului cehoslovac de la sfârșitul lunii mai 1918, o parte din organizațiile comuniste din Siberia, printre care și cele românești, s-au destrămat, altele au luat caracterul organizațiilor ilegale și numai în anul 1920 au reîntrat în legalitate.

Concomitent cu munca de organizare, numărul prizonierilor români, ardeleni și bucovineni din rândurile regimentelor roșii internaționaliste a crescut de la o zi la alta. Istoria propriu-zisă a soldaților roșii internaționaliști a început o dată cu ofensiva germanilor din februarie 1918 și în special după lovitura contrarevoluționară a cehoslovacilor din Siberia. Cu ocazia ofensivei germane, în multe orașe din Rusia europeană și din Siberia grupurile comunistilor străini au organizat mari mitinguri cu un larg caracter internaționalist, la care au fost exprimate proteste contra campaniei imperialiștilor germani îndreptată împotriva Republicii Sovietice și s-au făcut înscrieri de noi voluntari pentru Armata Roșie și Garda Roșie. La mitingul din 10 martie 1918 din orașul Kuibîșev au participat 200 de români, unguri, germani, cehi etc.⁷⁸.

În primăvara anului 1918, în Republica sovietică rusă, inclusiv în Siberia, s-au format numeroase subunități internaționaliste de luptă ale Gărzii Roșii și Armatei Roșii. Numărul subunităților formate în Siberia s-a ridicat la 20. Din ele făceau parte sute de unguri, români, chinezi, polonezi etc. Numai din orașul Omsk au luptat împotriva lui Dutov din Urali, a hatmanului Semionov din Transbaikalia și împotriva rebelilor cehi albi 7 detașamente internaționaliste, având fiecare 500—600 de oameni. Printre românii din unitățile roșii internaționaliste se afla și prizonierul ardelen Iosif Purcher, originar din Teiuș⁷⁹. În același timp, mulți prizonieri români ardeleni și bucovineni, printre care și Popa Petru, îndeplinind datoria lor internaționalistă proletară, au participat activ la lupta împotriva lui Dutov și a cazacilor albi din Urali. Regimentul de gardiști roșii din Samara număra 800—900 de oameni, dintre care 50% erau români, unguri, sârbi și germani. Acest regiment a pricinuit o serie de înfringeri albgardiștilor în localitățile Platovka, Sorocinsk, Novosergheevsk și Orenburg.

⁷⁷ R. Deutsch, *op. cit.*, p. 182.

⁷⁸ I. Matveev, *op. cit.*, p. 81.

⁷⁹ Amintiri ale foștilor voluntari români în Armata Roșie din timpul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și al războiului civil, în „Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 5, 1957, p. 6—8.

Batalionul roșu din care făcea parte și Popa Petru s-a acoperit de glorie în luptele de la Buhara Nouă, Kagan și Samarkand ⁸⁰.

La 23 aprilie 1918, Alexandru Henegariu a publicat în ziarul săptămânal „Foaia țaranului” un apel adresat prizonierilor români ardeleni și bucovineni, în care se spunea: „Mă adresez vouă, fraților, și vă spun: nu vă întoarceți acasă cu mîinile goale. Intrați în rîndurile detașamentelor române ale armatei internaționale...” ⁸¹.

Dînd ascultare apelurilor lansate de grupul comunist român de pe lîngă P.C. (b) din Rusia, la sfîrșitul lui mai 1918 și în lunile următoare sute de prizonieri români ardeleni și bucovineni au luat parte la luptele înverșunate contra rebelilor cehoslovaci albi. În apărarea orașului Omsk, de pildă, au fost mobilizați toți comuniștii, inclusiv grupul comuniștilor români din localitate. Ostașii români, unguri și de altă naționalitate din Garda Roșie din Omsk au respins cu curaj atacurile înverșunate ale forțelor inamicului, care erau de patru ori mai numeroase. Împotriva rebelilor cehoslovaci și a albgardiștilor care îi sprijineau au luptat de asemenea detașamentele internaționaliste din Omsk și din Irkuțk, în care se aflau mulți români ⁸². Mulți soldați români ardeleni luptau contra cehoslovacilor albi, încadrați în Divizia de fier nr. 1 din Simbirsk, care a constituit nucleul Armatei I de pe frontul de est. În luna august, regimentul internaționalist nr. 216 din cadrul acestei divizii a eliberat orașele Simbirsk, Sîzran, Stavropol, Samara, Buzuluk și Orenburg. După eliberarea Samarei la 8 octombrie 1918, mulți prizonieri de război români s-au înrolat cu entuziasm în această unitate ⁸³. Printre prizonierii ardeleni care au luptat contra rebelilor cehoslovaci se aflau Alexandru Hanuș din Satu-Mare, Francisc Nennich din Timișoara, Petre Spaniol și alții ⁸⁴.

În vara anului 1918, alături de românii care luptau împotriva cehoslovacilor albi și a susținătorilor lor, numeroși prizonieri români au participat la înăbușirea rebeliunii socialiștilor-revoluționari de stînga din Moscova și la operațiile contra hatmanului Semionov din Transbaikalia. La 4 iulie 1918 socialiștii-revoluționari de stînga, întîmpinînd o împotrivire fermă din partea majorității membrilor Congresului al V-lea al Sovietelor, au dezlănțuit o rebeliune la Moscova. La înăbușirea acestei aventuri, care nu a durat mai mult de 3 ore, a luat parte și o companie de români din primul batalion internațional din Moscova ⁸⁵. În același timp, detașamentele roșii alcătuite din români, cehi roșii, slovaci unguri, etc., care numărau aproximativ 10 000 de internaționaliști,

⁸⁰ I. M. Șcerbakov, *op. cit.*, p. 45—46.

⁸¹ „Foaia țaranului”, anul 1, nr. 6 din 28 aprilie 1918.

⁸² „Szocialis forradalom” din 21 septembrie 1918; M. P. Kim, *Istoria U.R.S.S. Epoca socialismului (1917—1957)*, București, Edit. politică, 1958, p. 127—128; vezi și I. Matveev, *op. cit.*, p. 84—85.

⁸³ I. M. Șcerbakov, *op. cit.*, p. 45—46.

⁸⁴ *Amintiri ale foștilor voluntari români în Armata Roșie din timpul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și al războiului civil*, în „Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 5, 1957, p. 5, 6, 14—15, 52 și 54.

⁸⁵ R. Deutsch, *op. cit.*, p. 83.

apărau calea ferată Baikal-Priamur și dădeau puternice lovituri bandelor de gardiști albi ale hatmanului Semionov ⁸⁶. În luptele cu semionoviștii s-au distins prizonierii români Ioan Jurjac, Ioan Mitoc, Vasile Trifonescu, Ilie Iulian, Stănilă Florian și alții.

În toamna anului 1918, Rusia Sovietică continua să fie atacată din toate părțile de intervenționiști și de bandele albgardiste. În aceste împrejurări, muncitorii și țăranii străini care se aflau pe teritoriul Rusiei Sovietice și-au întezit activitatea în sprijinul cuceririlor Marelui Octombrie. Federația grupurilor străine de pe lângă C.C. al P.C. (b) din Rusia și-a intensificat și mai mult munca de organizare a unităților internaționaliste pentru Armata Roșie. În această muncă s-au încadrat activ și grupurile comuniste române. Ele au pus pe primul plan apărarea cu arma în mână a Puterii sovietice, mai ales acolo unde intervenționiștii și albgardiștii reușiseră temporar să aibă unele succese. În scopul apărării Puterii sovietice, grupul comunist central român din Moscova a editat 19 broșuri cu conținut revoluționar și a trimis agitatori în diviziile internaționale din Armata Roșie. Astfel, T. Ardeleanu, membru al grupului comunist central român al P.C. (b) din Rusia, a fost trimis pentru propagandă în orașul Alexandrov-Gaia. La Saratov, printre prizonierii de război români desfășura agitație Bozdog Emil ⁸⁷. La mitingul ostașilor roșii internaționaliști din Samara de la 12 aprilie 1919, unul din principalii vorbitori a fost românul G. Stroici. Grupul comunist român din Samara, pentru a mobiliza pe toți românii ardeleni și bucovineni din această parte a Rusiei la luptă împotriva bandelor albe ale lui Kolceak, a editat ziarul „Steagul roșu”, care a apărut săptămânal din mai pînă în iunie 1919, avînd un tiraj de 500—700 de exemplare ⁸⁸. Membrii grupului comunist român central din Moscova au organizat o celulă comunistă și la Kiev, pentru a desfășura munca în direcția recrutării de noi voluntari pentru Armata Roșie internaționalistă ce se formase la Poltava și Kiev ⁸⁹.

Răspunzînd chemărilor Federației grupurilor străine de pe lângă C.C. al P.C. (b) din Rusia apărute în ziarul „Internaționala a III-a” și apelurilor lansate de grupurile comuniste române, sute de muncitori și țărani români au intrat în rîndurile Armatei Roșii. Într-o broșură scoasă cu prilejul împlinirii unui an de la izbucnirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și semnată „Muncitorii comuniști din România”, se arată că în rîndurile armatei revoluționare luptau alături de gardiștii roșii ruși și „muncitori germani, austrieci, români, unguri, ba chiar cehoslovaci”, pecetluind cu sîngele lor frăția proletariatului din toate țările ⁹⁰.

În februarie 1919 a sosit la Samara un reprezentant al C.C. al P.C. (b) din Ucraina pentru a recruta voluntari români. În decurs de cîteva zile, aproximativ 150 de prizonieri de război ardeleni au intrat în rîndurile trupelor sovietice pentru a lupta pe frontul din Ucraina ⁹¹.

⁸⁶ I. Matveev, *op. cit.*, p. 83.

⁸⁷ I. M. Șcerbakov, *op. cit.*, p. 47—48.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 50.

⁸⁹ R. Deutsch, *op. cit.*, p. 186—187.

⁹⁰ *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1917—1922*, p. 80.

⁹¹ I. M. Șcerbakov, *op. cit.*, p. 48—49.

La 4 martie 1919, amiralul țarist A. V. Kolceak, care la 18 noiembrie 1918 săvârșise o lovitură contrarevoluționară în Omsk instaurând dictatura militară, a început a doua ofensivă împotriva Armatei Roșii pe întreg frontul de est. La 28 aprilie 1919 însă, trupele roșii din grupul de sud al frontului de est, comandate de M. V. Frunze, au trecut la contraofensivă. Alături de oamenii muncii din Rusia Sovietică, la contraofensivă au luat parte și mulți ostași roșii români. Divizia de pușcași nr. 25, comandată de V. I. Ceapaev, în care se aflau mulți ostași roșii români, a dat lovituri nimicitoare trupelor lui Kolceak la Buguruslan, Belebei, iar la 9 iunie 1919 a pus stăpânire pe Ufa. În mai a sosit pe frontul de est și regimentul de gardă internaționalist nr. 1 din Samara, în rândurile căruia se aflau zeci de români ardeleni. Lângă orașul Alexandrov-Gaia, o companie formată din prizonieri ardeleni și bucovineni a dat lupte grele cu albgardiștii lui Kolceak ⁹². În rândurile prizonierilor ardeleni de aici se aflau Marton Kertész din Oradea și Andrei Chiș din Zalău ⁹³.

În timp ce sute de ostași români opuneau rezistență trupelor lui Kolceak pe frontul de est, mii de prizonieri români luptau în sudul Rusiei împotriva lui Denikin. La apelul „Comitetului grupului comunist (bolșevic) român din Odesa” au răspuns peste 5 000 de oameni. Dintre ei s-a format la Odesa o divizie românească, care la 30 iunie 1919 a plecat contra lui Denikin. „Sîntem informați — scria revista „Comunistul” la 12 iulie 1919 — că, la Don, împotriva bandelor lui Denikin luptă un regiment roșu român. Avîntul și vitejia cu care luptă tovarășii noștri stîrnesc admirația tuturor, spre cinstea lor și a proletariatului român”. Datorită muncii entuziaste desfășurată de comuniștii români, a luat ființă un regiment comunist român și la Poltava. Acest regiment, care număra în aprilie 1919 circa 500 de oameni, a luat parte la luptele de curățire a regiunii Poltava de gardiștii albi, haidamaci și petliuriști ⁹⁴. Alți români, încadrați în regimentul „Nistrul”, au participat cu eroism la luptele din sudul Ucrainei. Într-o relatare a serviciului de informație a Marelui cartier general din februarie 1920 se arăta că „printre trupele bolșevice ce se apropie de Nistru se găsește și regimentul 3 cavalerie internațional, compus în majoritate din români...” ⁹⁵.

O parte din prizonierii români ardeleni și bucovineni au luptat pentru Puterea sovietică ca partizani. Mișcarea de partizani s-a desfășurat mai mult în Siberia și a durat din vara anului 1918 pînă în 1920. Aproape că nu a existat detașament de partizani în care să nu fi luptat și români. Printre partizanii care au luptat contra albilor în Orientul Îndepărtat se aflau și prizonierii ardeleni Ioan Jurjac, Francisc Nennich și alții ⁹⁶.

⁹² I. M. Scerbakov, *op. cit.*, p. 49—50.

⁹³ *Amintiri ale foștilor voluntari în Armata Roșie din timpul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și al războiului civil*, în „Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 5, 1957, p. 13—14 și 46.

⁹⁴ R. Deutsch, *op. cit.*, p. 188.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 189.

⁹⁶ *Amintiri ale foștilor voluntari în Armata Roșie din timpul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și al războiului civil*, în „Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 5, 1957, p. 8, 36, 40.

În general, în Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și în războiul civil din Rusia, de partea proletariatului rus au participat mii și chiar zeci de mii de prizonieri unguri, chinezi, sârbi, cehi, români, polonezi, germani etc.⁹⁷. Rusia a fost o adevărată școală revoluționară pentru zecile de mii de prizonieri români ardeleni și bucovineni, care, întorcându-se în țară, au adus cu ei suflul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

3. Reîntoarcerea în țară a prizonierilor români ardeleni și bucovineni, cu precădere a celor invalizi și bolnavi, a început în anul 1918, când mișcările revoluționare și lupta de eliberare națională din Transilvania se desfășurau cu intensitate sporită. La jumătatea lunii ianuarie 1918 a izbucnit greva generală din Austro-Ungaria. La semnalul grevei generale a răspuns și muncitorimea transilvăneană din orașele Timișoara, Reșița, Arad, Oradea, Vulcan, Petroșeni, Cluj etc.

Greva din ianuarie 1918 a zguduit monarhia habsburgică și a dus în mod direct, în 31 ianuarie 1918, la răscoala marinarilor și a muncitorilor din flota austro-ungară din Marea Adriatică sub steagul revendicării de a se pune capăt războiului imperialist și de a se recunoaște dreptul popoarelor din Austro-Ungaria de a forma state naționale independente⁹⁸.

În iunie 1918 are loc cea de-a doua grevă generală a muncitorilor din Austro-Ungaria, la care participă deopotrivă și muncitorii transilvăneni. Greva s-a desfășurat sub lozinci economice și politice, însă a fost înfrântă datorită represiunilor și lipsei unei conduceri revoluționare.

Ca urmare a luptelor muncitorești și a acțiunilor greviste s-a întărit aripa revoluționară din mișcarea muncitorească, care s-a făcut din ce în ce mai simțită în cadrul Partidului social-democrat din Ungaria și în organizațiile socialiste din Transilvania. Organizațiile social-democrate ale secției române din Transilvania stabilesc legături cu soldații de pe fronturi, cu prizonierii ce se întorceau din Rusia și întreprind unele acțiuni în vederea strângerii legăturilor cu oamenii de la sate.

Printre prizonierii care se reîntorceau în Transilvania, organizațiile revoluționare române aflate în Rusia au organizat mitinguri și conferințe și au distribuit un mare număr de foi volante revoluționare. Într-un ordin din 5 ianuarie 1918, comandamentul Corpului 1 de voluntari din Kiev cerea comisiilor de recrutare să raporteze numărul exact al prizonierilor după naționalitate (câți cehi, câți polonezi, câți români etc.); câți au început să se înapoieze în țările lor; dacă printre ei sînt agenți care să-i îndemne să se reîntoarcă în țară și dacă autoritățile sovietice sprijină pe prizonieri⁹⁹. Referindu-se la atitudinea Sovietelor față de plecarea prizonierilor, președintele comisiei a III-a de recrutare din Jeletz a făcut cunoscut comandamentului Corpului I de voluntari la 16 ianuarie 1918 că „în timpul din urmă (prizonierilor) li s-a îmbunătățit hrana, umblă liberi prin oraș toată ziua și seara pînă târziu și sînt admiși

⁹⁷ I. Matveev, *op. cit.*, p. 78.

⁹⁸ Augustin Deac, I. Cicală, A. Egyede și V. Liveanu, *op. cit.*, p. 254.

⁹⁹ Biblioteca Academiei, filiala Cluj, anexa II, fond I. Popa, mapa 13.

să intre fără taxă la cinematograful soldătesc, unde soldații maximaliști le țin lecții în sensul ideilor lor. Mai în urmă au început să-i îmbete cu aceea că pot pleca acasă fără nici o grijă și le dau informații cu privire la direcția și mijloacele de călătorie ca să poată trece peste front“¹⁰⁰.

După pacea de la Brest-Litovsk, numărul prizonierilor români transilvăneni și bucovineni care se reîntorceau a crescut și mai mult. Ei au avut un rol destul de important în răspândirea în Transilvania și Bucovina a ideilor Revoluției din Octombrie. V. I. Lenin, oprindu-se asupra importanței agitației revoluționare printre prizonierii de război din Rusia, arăta că „întorcându-se în Ungaria, în Germania, în Austria, sutele de mii de prizonieri de război din armatele pe care imperialiștii le-au creat exclusiv în scopurile lor au făcut ca virusul bolșevismului să pătrundă adânc în aceste țări“¹⁰¹.

Ținând seama de cele arătate de V. I. Lenin la Congresul al VIII-lea al P.C. (b) din Rusia, ținut în martie, Congresul prizonierilor de război social-democrați internaționaliști din 14—18 aprilie 1918 a hotărât ca, pe cei ce vor să se reîntoarcă în patrie să nu-i rețină prin nici un mijloc, ci, dimpotrivă, să-i sprijine în realizarea intenției lor. Congresul acordă o mare importanță ideii ca prizonierii care se vor reîntoarce în patrie să cunoască și să-și însușească ideile revoluției, pentru ca, ajungând acasă, să se încadreze în luptele de eliberare ale popoarelor lor“¹⁰². În moțiunea votată în ziua de 14 aprilie de către participanții la congres se spunea: „Dăm expresie hotărârii noastre nezdruincitate, declarând că vom lupta acasă cu o dârzenie revoluționară neclintită... împotriva oprimatorilor noștri, împotriva guvernelor proprii rapace, pînă cînd pe pămîntul nostru nu va pieri... militarismul, imperialismul și capitalismul și pe ruinele acestora se va construi republica socialistă a sfaturilor de muncitori și țărani“¹⁰³.

Concomitent, congresul prizonierilor de război de la Irkutsk a hotărât ca Partidul comunist al prizonierilor din Siberia să se îngrijească de organizarea transporturilor spre casă a prizonierilor și în acest scop să ia legătură cu autoritățile competente¹⁰⁴.

Adresîndu-se prizonierilor care se reîntorceau în Transilvania, Alexandru Henegariu spunea: „Ducîndu-vă acasă, povestiți tuturor ce ați văzut pe aici, spuneți că aici v-au ținut de frați, ați fost liberi, iar acasă v-ați întors în robie. Grofii și baronii vor cerca să vă ademenească cu vorbe frumoase, să-i apărați împotriva muncitorilor și țăranilor maghiari; să nu faceți greșeala trecutului. Aduceți-vă aminte că numai în unire este puterea“¹⁰⁵.

Prizonierii care se reîntorceau din Rusia erau însuflețiți de ideile revoluționare ale muncitorilor și țăranilor ruși și au exercitat o serioasă influență asupra populației din Transilvania. Manifestele, foile volante și broșurile re-

¹⁰⁰ Biblioteca Academiei, filiala Cluj, anexa II, fond I. Popa, mapa 13.

¹⁰¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. 2, vol. 38, București, Edit. politică, 1966, p. 147.

¹⁰² J. Gál, *op. cit.*, p. 1343.

¹⁰³ „Népszava“, nr. 3 din 12 mai 1918.

¹⁰⁴ „Világforradalom“ nr. 1 din 15 mai 1918.

¹⁰⁵ „Foiaia țăranului“ nr. 6 din 28 aprilie 1918.

voluționare au început să se răspîndească în cele mai îndepărtate colțuri ale țării. Într-un manifest din 2 ianuarie 1918 răspîndit printre soldații din Maramureș se arăta că cei ce trăiesc în palate bine încălzite nu vor să redea pacea. „Fraților, treziți-vă! Soldații ruși au ajuns deja la convingerea că pămîntul pe care trebuie să-l cucerescă se află în patria lor, că dușmanul... este ceata de conți și proprietari de pămînt și ceata de baroni industriali paraziți, care pe Ionii fără pămînt și pe Petrii fără nici o avere de diferite naționalități îi așîță unul asupra celuilalt, pentru ca nu cumva, recunoscînd pe adevărații dușmani, să se îndrepte împotriva lor... Soldați, acum se decide soarta voastră. Se cutremură deja pămîntul, se pregătesc cei exploatați și asupriți să cheme la judecată pe cei care trebuie să răspundă pentru marea de sînge și de lacrimi”¹⁰⁶.

Foștii prizonieri care s-au lămurit asupra evenimentelor petrecute în Rusia și soldații reînțorși de pe front chemau prin manifeste și prin viu grai masele populare și soldații din armata austro-ungară să se ridice la luptă. La 25 ianuarie 1918, prefectul de Maramureș a comunicat subprefectului că „de la persoane militare a fost confiscat un manifest cu conținut antimilitarist multiplicat pe cale heptografică”. Prefectul cerea subprefectului să urmărească cu cea mai mare atenție redactarea și răspîndirea manifestelor contrare armatei¹⁰⁷. Într-o altă adresă către subprefect, șeful administrației comitatului Maramureș arăta că, „potrivit relatărilor din ziarele rusești, printre prizonierii noștri aflați în Rusia se desfășoară o intensă propagandă revoluționară. Prizonierii noștri au fost îndemnați ca la reîntoarcerea în țară să răspîndească ideile revoluționare. Ținînd seama că în viitor numărul prizonierilor „pătrunși de ideile revoluționare” va crește, prefectul cerea subprefectului să întreprindă tot posibilul pentru a împiedica răspîndirea spiritului revoluționar”¹⁰⁸.

Deși în primele luni ale anului 1918 s-au reîntors relativ puțini prizonieri în Transilvania, totuși numărul acelor care erau bine informați și bine orientați cu privire la evenimentele revoluționare din Rusia era destul de mare. Aceasta reiese în mod limpede din ordinul secret nr. 700 din 2 februarie 1918 al ministrului de interne maghiar, prin care atrăgea atenția prefecturilor să fie vigilenți și să urmărească mai de aproape „activitatea de instigație revoluționară” a prizonierilor reînțorși și, în caz „de instigație dovedită”, să-i aresteze imediat¹⁰⁹. La 10 februarie ministrul de interne a trimis prefectilor un alt ordin secret, în care arăta că se urmărește o acțiune de subminare a ordinii sociale, că se agită împotriva armatei și împotriva continuării războiului¹¹⁰.

Pe baza rapoartelor primite, ministrul de interne constatare la sfîrșitul lunii februarie că „multe elemente care instigau sistematic contra ordinii sociale existente, contra armatei și împotriva războiului erau martorii oculari

¹⁰⁶ Arh. st. Sighet, fond. Prefectură jud. Maramureș, dos. acte confidențiale ale subprefectului, actul 6/1918.

¹⁰⁷ *Ibidem*, pach. acte diverse, dos. Mișcarea muncitorească socialistă din Maramureș 1918.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ I. Kovács, *Lupta țărănimii din Transilvania din 1918*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, nr. 1—2, 1958—1959, p. 129.

¹¹⁰ V. Chereșteșiu, *op. cit.*, p. 226—227.

ai mișcărilor revoluționare din Rusia și nu numai că erau îmbibați cu ideile revoluționare de acolo, ci cunoșteau și mijloacele de distrugere a ordinii pe care le-au folosit proletarii ruși pentru realizarea scopurilor lor”¹¹¹.

În 2 martie 1918, ministrul de interne a repetat ordinul său din 2 februarie același an, subliniind: „În ultimul timp am fost încunoștințat de persoane de încredere că guvernul bolșevic din Rusia a desfășurat o activitate propagandistică intensă printre prizonierii noștri de război cu scopul de a-i câștiga pentru ideile revoluției și astfel să organizeze revoluția mondială”¹¹². Tot cu privire la acest subiect, ministrul de interne a trimis subprefecților adresa nr. 2090/v.h.k., în care se puteau citi următoarele: „Sînt informat în mod confidențial că în Rusia s-au dat prilejuri multe prizonierilor de război care urmează să se reîntoarcă, pentru a-i câștiga de partea ideilor maximaliste, pentru propagarea și realizarea lor în multe cazuri cu reușită”¹¹³. La unii din cei reîntorși în țară, continua să arate ministrul, s-au găsit ziarele „Die Fackel” și „Dörfliche Armut”, destinate prizonierilor care vorbesc germana, „Nemzetközi Szocialista”, editat pentru prizonierii ce vorbesc ungurește, și un manifest intitulat „An die deutsche Soldaten”. Pentru a împiedica răspîndirea acestora în țară, ministrul de interne cerea prefectilor să întreprindă o acțiune de confiscare, iar împotriva vinovaților să se deschidă procedura penală¹¹⁴.

În același timp, serviciul secret al armatei arăta într-un raport confidențial că prizonierii reîntorși accentuau că „războiul trebuie terminat cît se poate de repede, că ei vor face ordine și vor ajuta apoi clasele sociale de jos”¹¹⁵. Iar într-o informație a aceluiași serviciu militar de la 1 martie 1918 către ministrul de interne se menționa că pe o linie ferată din Transilvania se distribuieră manifeste printre soldații călători, „prin care erau îndemnați să refuze a se supune, să depună armele și să nu mai lupte”¹¹⁶. La rîndul său, Comandamentul militar din Kosice a făcut cunoscut prefectului de Maramureș că în Rusia prizonierii de război erau expuși „unei influențe deosebit de primejdioase, care subminează disciplina și devotamentul lor”¹¹⁷. Lipsurile mari materiale și influența ideilor revoluționare au făcut să crească în ultimul timp lupta maselor. Din punctul de vedere al siguranței statului, arăta comandamentul, „este necesar ca elementele pătrunse de idei răsturnătoare să fie împiedicate prin orice mijloace de a influența populația”.

Ținînd seama de cele comunicate de Comandamentul militar din Kosice, la 11 martie 1918 subprefectul de Maramureș, pentru a împiedica stabilirea

¹¹¹ L. Bánya i, *A. Nagy Októberi Szocialista Forradalom erdélyi hullámai*, în „Korunk”, nr. 10, 1957, p. 1301.

¹¹² I. Kovács, *op. cit.*, p. 129, și Arh. st. Sighet, fond. Prefectura jud. Maramureș, pach. acte diverse.

¹¹³ *Ibidem*.

¹¹⁴ Arh. st. Sighet, fond. Prefectura jud. Maramureș, pach. acte diverse, dos. Mișcarea muncitorească socialistă din Maramureș, 1918.

¹¹⁵ L. Bánya i, *op. cit.*, p. 1301.

¹¹⁶ Arh. st. Sighet, fond. Prefectura jud. Maramureș, pach. acte diverse, dos. Mișcarea muncitorească socialistă din Maramureș, 1918.

¹¹⁷ *Ibidem*.

de raporturi între prizonierii reîntorși din Rusia și muncitorii de la salinele din Slatina, Cosciu și Șugatag, s-a adresat Cartierului armatei a VII-a din Kolomea, arătînd că „asigurarea normală a exploataării sării de la minele din Ocna Slatina, Șugatag și Ronaszék (Cosciu) cere ca prizonierii noștri care se reîntorc“ (din Rusia) „să nu fie încartiruiți în aceste comune. Rog dispozițiuni urgente în această privință“ ¹¹⁸.

După trei zile, la ședința comisiei administrative a comitatului Maramureș, unul din membrii comisiei a propus ca prizonierii reîntorși din Rusia să fie puși sub supraveghere, deoarece în comuna Conopoiana un prizonier reîntors acasă a răspîndit „idei periculoase pentru ordinea publică“ ¹¹⁹. În aceeași ședință, pentru a împiedica răspîndirea ideilor revoluționare, subprefectul a propus ca Ministerul de Interne să pună la dispoziția comitatului Maramureș făină pentru prizonierii care se reîntorc, întrucît se constatare că „cea mai frecventă cauză a nemulțumirii era lipsa de alimente“ ¹²⁰.

Tot în acest timp, comandamentul Armatei 1 a cerut prefectilor din Transilvania ca populația să ajute pe prizonierii reîntorși din Rusia cu alimente și îmbrăcăminte ¹²¹. Dar populația, care ea însăși duce o mare lipsă, era incapabilă să-i ajute. Numai umblîndu-se din casă în casă s-a reușit a se rechiziționa 50 000 de schimburi lenjerie de corp, cu care a fost înzestrată doar o mică parte din foștii prizonieri ¹²².

Ascutirea continuă a contradicțiilor din monarhia austro-ungară, paralel cu creșterea mizeriei maselor populare, a favorizat răspîndirea ideilor revoluționare și creșterea combativității maselor. Clasele stăpînitoare din Austro-Ungaria manifestau o vădită teamă față de creșterea mișcării revoluționare și de reîntoarcerea prizonierilor din Rusia. Astfel, ziarul burghez „Zaránd“ scria în numărul său din 16 martie 1918: „După cum sîntem informați, (prizonierii din Rusia. — C.E.) nu s-au întors animați de acel sentiment și acele idei cu care au plecat... Sînt între aceștia oameni care pe lîngă amintirile dureroase ale suferințelor din lagăre au adus acasă și cite o scîntee din flăcările uriașe care în mai puțin de un an au ars pînă la temelie orînduirea veche din Rusia. Sînt unii care ar dori ca și aici acasă să aprindă flăcările acestui cataclism, pentru ca și aici să se întindă valurile incendiatoare care din Rusia țaristă au creat Rusia Sovietică“. Concomitent, contele Tisza István a declarat în parlamentul maghiar: „Locul țarismului în Rusia l-au luat bolșevicii, și aceasta este o mare primejdie pentru Europa. Vă fac atenți pentru ultima oară că soarta Ungariei este în joc“ ¹²³.

Pentru a împiedica răspîndirea ideilor revoluționare aduse de prizonierii din Rusia, creșterea luptei maselor populare împotriva exploatarei, a războiului și pentru libertatea națională și a preîntîmpina destrămarea Austro-Unga-

¹¹⁸ Arh. st. Sighet, fond. Prefectura jud. Maramureș, acte diverse, dos. Mișcarea muncitorească socialistă din Maramureș, 1918.

¹¹⁹ *Ibidem*, pach. acte administrative, 321—399, dos. 327/1918.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ Arh. st. Cluj, fond. Prefectura jud. Cojocna, pach. 67, dos. 350/1918

¹²² *Ibidem*, pach. 37, dos. 6 418/1918.

¹²³ „Foiaia țaranului“ nr. 6 din 31 martie 1918.

riei, încă din luna decembrie 1917 clasele dominante din monarhie au luat o serie de măsuri severe privitor la prizonierii ce se reîntorceau sau urmau să se reîntoarcă din Rusia. Referindu-se la măsurile luate de guvern față de acești prizonieri, un ofițer transilvănean din armata austro-ungară trecut în România a declarat : „La sfârșitul lunii decembrie (1917) ni s-a cetit ofițerilor un ordin secret în care ni s-a adus la cunoștință că nu peste mult vor sosi din Rusia prizonieri eliberați de către noul guvern. Ofițerii trebuie să cerceteze atmosfera ce domnește printre acești prizonieri veniți din Rusia. Cei presupuși că sînt contaminați de spirit revoluționar și muncitorii industriali trebuie selecționați și împărțiți la regimentele imperiale germane credincioase. Fără excepție trebuie selecționați toți soldații slavi, cehi, slovaci, sîrbi și români, care trebuie încadrați în regimente ungurești, trimiși pe alt front, fără să fie lăsați să treacă pe la vetrele lor”¹²⁴.

Mai mult, de teama ideilor revoluționare, guvernul austro-ungar a încercat chiar să refuze primirea prizonierilor de război care urmau să se reîntoarcă din Rusia. În numărul 9 din 28 februarie 1918 al ziarului „Nemzetközi szocialista”, care apărea la Petrograd, s-a publicat următoarea știre privind refuzul guvernului austro-ungar : „Ziarul din Petrograd «Vecernaia pocita» este informat că guvernul monarhiei a refuzat primirea acelor supuși austro-ungari care vor să meargă acasă, declarînd că aceștia sînt trimiși exclusiv pentru răspîndirea ideilor socialiste în patria lor. Teama celor de acasă (a claselor dominante. — C. E.) față de acești prizonieri este atât de mare — continua să relateze ziarul —, încît îi împușcă cu grămadă cînd vor să treacă linia frontului spre casă. Cînd astfel de prizonieri se apropie de armatele «glorioase» avînd în mînă steaguri albe, în loc de primire amicală sînt întîmpinați cu gloanțe”.

Același refuz și aceeași atitudine brutală față de prizonierii ce voiau să se reîntoarcă acasă rezultă și din scrisoarea prizonierului Hauska Gyula adresată la 10 martie 1918 redacției ziarului „Forradalom”, în care spunea : „Am fugit din minele Nadejdinski împreună cu fratele meu și cu prietenul Farkas Imre cu intenția să ne reîntoarcem acasă... După 7 zile am ajuns la tranșeele rusești, peste care am trecut fără nici o greutate. Pe la ora 12 noaptea ne-am apropiat de tranșeele noastre. Dar abia am mers vreo 30 de minute, cînd deodată un glas german a strigat : Stai ! Stînga-mprejur ! Îndreptîndu-ne în direcția de unde s-a auzit glasul, am strigat plini de bucurie : Nu trageți ! Noi sîntem ! Ne reîntoarcem acasă din prizonieratul rusec ! Dar același glas ostil a repetat cruda somație : La stînga-mprejur, marș !”¹²⁵.

Firește, prizonierii nu au putut să treacă linia frontului austro-ungar, doi au fost împușcați, iar Hauska Gyula s-a reîntors la minele de unde plecase. La sfârșitul scrisorii, Hauska Gyula a adăugat plin de amărăciune și revoltă : „Am fost atît de stupefiați, încît nu am putut scoate nici un cuvînt. Cum se poate ca patria pentru care am luptat timp de trei ani să ne refuze și să ne

¹²⁴ „Forradalom” nr. 9 din 7 aprilie 1918.

¹²⁵ *Ibidem*, nr. 5 din 10 martie 1918.

excludă din sînul ei”¹²⁶. Soartă asemănătoare au avut sute de prizonieri ardeleni și bucovineni aflați pe pămîntul Rusiei¹²⁷.

Totuși, mulți prizonieri, riscîndu-și viața, au reușit să se întoarcă, trecînd peste linia frontului. Constatînd că în ciuda piedicelor puse numărul prizonierilor reîntorși individual din Rusia creștea de la o zi la alta, iar ideile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie se răspîndeau pe scară tot mai largă, guvernul austro-ungar a încercat să oprească temporar pătrunderea prizonierilor în țară pe cale diplomatică. El a anunțat guvernul sovietic că este gata să ducă tratative privind reîntoarcerea prizonierilor, însă aceștia să înceteze a mai trece linia frontului în mod individual. Guvernul austro-ungar urmărea prin aceasta atît oprirea infiltrării prizonierilor în țară, cît și supravegherea de aproape a celor ce urmau să se reîntoarcă în mod organizat. El a alcătuit o comisie pentru tratative, care, după unele date, a trecut linia frontului la 15 aprilie 1918. În baza punctului 6 al tratatului de pace de la Brest-Litovsk, comisia trebuia doar să discute schimbul de prizonieri, și acesta urma să se facă pe încetul¹²⁸.

În mod practic, schimbul de prizonieri apți pentru muncă și luptă dintre Austro-Ungaria și Rusia sovietică a început la sfîrșitul lunii mai. După comunicatul Ministrului de Război austriac, la finele lui iunie 1918 se reîntorseră din Rusia mai mult de 500 000 de prizonieri de război, adică aproximativ 25% din numărul total¹²⁹.

Cu prizonierii reîntorși în mod organizat, guvernul austro-ungar s-a purtat foarte aspru. Ei au fost internați temporar în lagărele așa-zise de carantină, pentru a fi supravegheați de aproape și a fi împiedicați de a lua contactul cu populația civilă. Aceste măsuri au fost aplicate și prizonierilor de război bolnavi și invalizi. Comentînd măsurile luate de guvern față de prizonieri, la 26 februarie 1918 ziarul „Kolosvári Hírlap” scria că la Cluj a sosit primul transport de 1 600 de „frați prizonieri” din Rusia, dar care au fost aduși în cea mai mare taină, „încît publicul nu a aflat nimic despre acest eveniment istoric”. Pentru a înșela masele, ziarul arăta că foștilor prizonieri nu li se poate da drumul acasă din motive sanitare, „deoarece ar putea să răspîndească o serie de boli molipsitoare, fapt pentru care trebuie ținuți mai mult timp în carantină”.

În numărul din 27 februarie 1918, același ziar, exprimînd punctul de vedere al claselor dominante, dezvăluia publicului adevăratul motiv al internării foștilor prizonieri. Ziarul arăta că prizonieri aparținînd Austro-Ungariei „s-au încadrat voluntari în armata rusă. Prin urmare, trebuie să fim foarte atenți ca nu cumva acești oameni rătăciți să aducă acasă și ideile lor periculoase. S-au găsit asupra lor tot felul de manifeste și documente secrete”.

¹²⁶ „Forradalom”, nr. 5 din 10 martie 1918.

¹²⁷ „Foaia țaranului” nr. 6 din 31 martie 1918.

¹²⁸ „Népszava” nr. din 12 mai 1918.

¹²⁹ V. M. Turok, *Ocerki istorii Avstrii v 1918—1929 godah*, Moscova, Acad. Nauk SSSR, 1955, p. 72.

După câteva zile, un alt ziar burghez din Cluj, „Ellenzék“, informa pe cititorii săi că la început numărul prizonierilor ce se reîntorceau zilnic pe jos din Rusia era de câteva sute, ulterior către 1 martie numărul lor se ridica la 4 000—5 000. „Pe cei reîntorși acasă — menționa ziarul — îi țin 14 zile în carantină severă pentru a împiedica bolile infecțioase aduse din Rusia. Oricât ar fi de dorit ca cei reîntorși să fie lăsați imediat la vatră, ...din diferite motive trebuie ținuți în cadrul armatei încă două săptămâni“¹³⁰.

Lăgarul de carantină de la Cluj în care erau ținuți foștii prizonieri se afla la capătul străzii Andrei Mureșanu. Descriind acest lagăr, ziarul „Kolozsvári Hirnap“ din 5 martie 1918 arăta că el semăna cu un lagăr de prizonieri din Siberia.

Autoritățile militare urmăreau să înființeze un astfel de lagăr și în comitatul Turda-Arieș. La 27 martie 1918, comandamentul de grăniceri din Brașov a cerut subprefectului de Turda-Arieș să-i comunice dacă pe teritoriul comitatului există o clădire militară mai mare care ar putea servi ca lagăr de carantină pentru prizonierii reîntorși acasă¹³¹.

Dar, cu toată internarea în lagărele de carantină, foștii prizonieri reîntorși din Rusia desfășurau, alături de elementele înaintate din aripa stângă revoluționară a Partidului social-democrat și din sindicate, o vie agitație revoluționară printre populația civilă. Iată cum este descrisă această agitație de către un detectiv din Timișoara: „În ziua de 5 Iuc. (aprilie, C. E.) am fost încunoștințat în mod confidențial că prizonierii noștri care s-au reîntors din Rusia și care sînt cantonați în lagărele de triere fac mare agitație. Aceste lagăre de concentrare se găsesc... pe terenul gării Josefin și pe terenul din fața gării... în niște bărci. Prizonierii se adună pe terenul din fața gării și pe cel de lîngă bărci în grupuri mari. Acești indivizi sînt vizitați de localnici, iar cei din provincii de către membrii familiilor lor..., cu care discută despre evenimentele petrecute în Rusia“¹³².

Foștii prizonieri arătau populației că în Rusia exista o altă orînduire decît în Austro-Ungaria; că în Rusia poliștii și jandarmii țariști au fost zdrobiți de muncitori; că țăranii din Rusia nu trăiesc în mizerie ca cei din Austro-Ungaria; în sfîrșit, că nu vor mai merge pe front și vor lămuri pe cei de acasă că războiul mondial este o mare afacere a capitaliștilor¹³³.

În gara Debrețin, foștii prizonieri care se reîntorceau din Rusia și mergeau la Timișoara s-au arătat în discuțiile cu populația civilă foarte indignați de faptul că în țară nu au libertatea de care s-au bucurat în ultimul timp în prizonierat. Acolo primeau o soldă și puteau să plece unde voiau, în timp ce, întorcîndu-se în patria lor, sînt tratați ca sclavi și vor trebui să plece iarăși

¹³⁰ „Ellenzék“ nr. 9 din 1 martie 1918.

¹³¹ Arh. st. Turda, fond. Prefectura jud. Turda-Arieș, pach. neinventariat, dos. 3 948/1918.

¹³² *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*, vol. 5, Budapest, 1956, p. 165—166.

¹³³ *Ibidem*.

pe front. Ei arătau că războiul trebuie terminat cât mai curînd, că se vor ridica alături de clasa muncitoare să facă ordine ¹³⁴.

Mulți foști prizonieri, în ciuda măsurilor severe, au reușit totuși să evadeze din lagărele de carantină. Un ordin al Ministerului de Interne din 10 iunie 1918 făcea cunoscut prefecturilor din Transilvania că mai mulți soldați care au fost prizonieri în Rusia au reușit să fugă acasă și, pentru a nu fi descoperiți și duși din nou pe front, s-au îmbrăcat în uniforme rusești, dîndu-se drept prizonieri de război ruși ¹³⁵. În același timp Ministerul de Război a cerut preoților să conlucreze cu autoritățile militare pentru a combate ideile revoluționare, inclusiv cele aduse de prizonierii reînțorși din Rusia. „Gălesc necesar — sublinia ordinul — că propaganda dușmanilor noștri, care are drept scop revoluția, să o anihilăm printr-o contra propagandă conștientă” ¹³⁶.

Ajungînd în satele transilvănene fie trecînd linia frontului în mod individual, fie evadînd din lagărele de carantină sau primind concedii de odihnă, o parte din prizonierii de război din Rusia cu care organizațiile socialiste reușiseră să stabilească unele legături au început să agite și mai mult țărănimea împotriva autorităților locale și a exploatatorilor. La 19 mai 1918, prim-pretorul plasei Teceu a raportat subprefectului de Maramureș că „soldații reînțorși din Rusia agită poporul și împiedică pe notari în activitatea lor; în 9 și 11 mai la distribuirea făinei i-au insultat; din cauza efectivului redus al jandarmeriei nu pot lua măsuri pentru retrimiterarea lor la corpuri și a împiedica agitația”. Prim-pretorul cerea întărirea postului de jandarmi și trimiterea de trupe pentru a putea împiedica agitația și a restabili ordinea ¹³⁷. În luna iunie, alți doi prim-pretori, unul din plasa Hida, iar altul din plasa Teaca, raportau subprefectului din comitatul Cojocna că soldații întorși din prizonieratul de război desfășoară o intensă agitație. De pildă, prizonierii întorși în comuna Dedrad, plasa Teaca, raporta prim-pretorul de aici la 30 iunie 1918 „fac agitație împotriva primăriei comunale pe tema rechizițiilor, din care cauză mai mulți din conducerea primăriei se pregătesc să-și dea demisia”. Prim-pretorul cerea să se înființeze un post de jandarmi și în Dedrad, deoarece cel din Dateș, fiind foarte ocupat cu prinderea dezertorilor, nu putea supraveghea pe prizonieri ¹³⁸.

În a doua jumătate a anului 1918, pe dată ce frământările revoluționare din Transilvania se îndreptau spre punctul culminant, acțiunile prizonierilor ardeleni întorși din Rusia capătă o amploare tot mai mare. La 13 august, mai mulți prizonieri reînțorși din Rusia, aflînd de abuzurile săvîrșite de învățătorul din Așchileu Mare (plasa Almaș), l-au omorît. Acțiunea lor a fost sprijinită de întreg satul ¹³⁹.

¹³⁴ L. Réti, *op. cit.*, p. 435—436.

¹³⁵ Arh. st. Cluj, fond. Prefectura jud. Cojocna, pach. 44, dos. 10 404/1918.

¹³⁶ Arh. st. Sighet, fond. Prefectura jud. Maramureș, pach. acte confidentiale ale subprefectului, actul 126/1918.

¹³⁷ *Ibidem*, pach. acte prezidențiale ale subprefectului, actul 93/1918.

¹³⁸ Arh. st. Cluj, fond. Prefectura jud. Cojocna, pach. 45, dos. 10 795/1918, și pach. 48, dos. 11 949/1918.

¹³⁹ *Ibidem*, pach. 56, dos. 14 870/1918.

În activitatea lor agitatorică, foștii prizonieri de război care s-au întors din Rusia erau sprijiniți și stimulați de populația satelor. Într-o scrisoare adresată unui prizonier care se afla încă în Rusia, familia sa din Transilvania îi scria : „Sculăți-vă și veniți acasă“¹⁴⁰. Faptul este confirmat și de un raport al Comandamentului militar din Sibiu către Ministerul de Război din Viena. La 15 iunie 1918, Ministerul de Război din Viena a comunicat Ministerului de Război ungar că starea de spirit printre români, după cum rezultă din raportul Comandamentului militar din Sibiu, este apăsătoare : „Amărăciunea lor este îndreptată împotriva autorităților politice și îndeosebi a notarilor... În ultimii doi ani... aparținătorii lor (a soldaților prizonieri. — C. E.) au fost tratați în mod nedrept și nedemn. Notarii și primarii refuză să le asculte cererile și plîngerile... La rechiziții domnește protecția și se face o mare nedreptate la distribuirea ajutoarelor“¹⁴¹.

Pentru a stăvili agitația revoluționară desfășurată de prizonieri, ministrul de interne a cerut prefecturilor din Transilvania să facă cercetări amănunțite, iar soldaților din regimentele ardelenne comandamentul austriac le-a interzis să corespundă cu cei de acasă, „pentru a nu lua contact cu ideile aduse de soldații întorși din Rusia“¹⁴². Cu același scop, la 9 iulie 1918, subprefecții din Transilvania au primit instrucțiuni speciale „pentru stabilirea comportării prizonierilor de război reîntorși acasă“¹⁴³. Privitor la prizonierii care s-au reîntors din Rusia trebuiau să se ceară informații de la autoritățile polițienesti de primă instanță. Pentru fiecare prizonier urma să se stabilească dacă a săvârșit sau nu fapte penale sau dacă a participat la evenimente din Rusia. În primul caz, fostul prizonier trebuia predat celei mai apropiate instanțe militare, iar în cazul al doilea să se ordone o supraveghere severă.

În a doua jumătate a anului 1918, paralel cu creșterea luptei revoluționare, dorința de pace a devenit un fenomen general atât în lumea orașelor, cât și a satelor. Muncitorii, soldații veniți în concediu și prizonierii reîntorși din Rusia erau principalii agitatori împotriva războiului.

Văzînd că cercurile militariste din Austro-Ungaria nu voiau să țină seama de dorința maselor, unii prizonieri de război plănuiau să silească guvernul să încheie pace, incendiînd recoltele marilor proprietari. Conform unei știri provenite de la Comandamentul suprem al armatei austro-ungare, prizonierii reîntorși din Rusia erau decizi că „în cazul cînd vor fi puși să lucreze la seceriș (pe moșii) să incendieze recolta, deoarece numai în felul acesta se putea pune capăt războiului“¹⁴⁴. La rîndu-i, comisarul guvernamental cu problemele alimentare din Transilvania, pentru a împiedica asemenea acțiuni, a cerut subprefecților de comitate la 29 iulie 1918 să supravegheze prizonierii reîntorși și pe cei aflați în concediu și să înăbușe în germene planurile acestora. Dacă

¹⁴⁰ „Foaia țaranului“ nr. 18 din 28 mai 1918.

¹⁴¹ Arh. st. Cluj, fond. Prefectura jud. Cojocna, pach. 56, dos. 15 226/1918.

¹⁴² Arh. st. Sighet, fond, Prefectura jud. Maramureș, pach. acte prezidențiale ale subprefectului, actul 162/1918.

¹⁴³ *Ibidem*, actul 158/1918.

¹⁴⁴ *Ibidem*, actul 155/1918.

totuși se vor întâmpla incendii, să se facă cercetări și autorii să fie aspru pedepsiți ¹⁴⁵.

O parte din prizonierii reînțorși din Rusia, pentru a sili cercurile militariste să ceară pace, erau hotărâți să refuze plecarea pe front. În cazul când totuși ar fi fost trimiși, ei erau decisi să transmită inamicului parola „Rusia”, ceea ce însemna că refuză să lupte, iar inamicul putea înainta fără piedici. În același timp, o altă parte din foștii prizonieri, urînd războiul, desfășurau o vie agitație revoluționară în sânul unităților militare în care fuseseră repartizați ¹⁴⁶.

Lupta prizonierilor ardeleni reînțorși din Rusia împotriva regimului habsburgic a crescut și mai mult spre toamna anului 1918, oînd contradicțiile din monarhia austro-ungară s-au ascuțit la maximum. Ea a fost stimulată, pe de o parte, de avîntul revoluționar și lupta de eliberare națională care au cuprins masele populare din Transilvania, iar pe de altă parte de înființarea în octombrie 1918 a Secției comuniste române de pe lîngă P.C.(b) din Rusia la Moscova.

După înființare, Secția comunistă română s-a îngrijit ca prizonierii ce se reîntorceau în țară să fie aprovizionați cu cît mai multă literatură revoluționară.

La sfîrșitul lunii octombrie, cînd în Transilvania s-au aprins flăcările revoluției burghezo-democratice, iar muncitorimea se afla în primele rînduri, foștii prizonieri s-au alăturat revoluției și împreună cu soldații și țărani au început să atace autoritățile puterii de stat, pe moșieri și chiaburi.

Exprimîndu-și dezaprobarea față de aceste acțiuni, ziarul „Aradi Közlöny” scria în numărul său din 3 noiembrie 1918 : „Acești indivizi... cred că pentru toate amărăciunile care s-au adunat în sufletele lor în decursul celor 5 ani pot acum să se răzbune, că acum pot să se răfuiască cu toți aceia care în timpul războiului i-au prigonit pe ei și familiile lor pe drept ori pe nedrept și cu cei care... cu arma autorității oficiale le-au pricinuit pagube materiale. Acum, o dată cu izbucnirea frigurilor revoluției, ei socotesc că a venit ceasul izbînzii...”

În comuna Voivodeni (reg. Mureș Autonomă-Maghiară), la 7 noiembrie 1918 prizonierii întorși din Rusia împreună cu țărani din sat au atacat castelul contelui Zichy Vladimir și prăvălia unui negustor bogat, devastîndu-le ¹⁴⁷. După cîteva zile, în comuna Aruncuta (reg. Cluj), mai mulți prizonieri au organizat întruniri la care plănuiau să atace autoritățile locale ¹⁴⁸. În Maramureș, soldații răsculați și prizonieri au devastat domeniile statului din satul Talabor.

Potrivit rapoartelor telegrafice primite, Comandamentul teritorial din Kosice comunica la 13 noiembrie 1918 unităților din subordine, că „inițiatorii

¹⁴⁵ Arh. st. Cluj, fond. Prefectura jud. Cojocna, pach. 51, dos. 13 063/1918.

¹⁴⁶ Arh. st. Sighet, fond. Prefectura jud. Maramureș, pach. acte confidențiale ale subprefectului, actul 171/1918.

¹⁴⁷ Biblioteca Academiei, filiala Cluj, anexa II, fond. Consiliul Național Reghin, dos. 21/1918.

¹⁴⁸ Arh. st. Cluj, fond. Prefectura jud. Cojocna, pach. 6 400—7 700, act. 7 657/1919.

jafurilor, tâlhăriilor ce se întâmplă pe teritoriul țării sînt în cele mai multe cazuri prizonierii de război... și soldații care se întorc direct de pe front“¹⁴⁹.

Luptele îndârjite ale maselor populare din octombrie și noiembrie 1918, la care au participat și prizonierii de război reîntorși din Rusia, au lichidat vechiul aparat de stat austro-ungar și au creat condițiile pentru desăvîrșirea unității naționale a poporului român.

Din cele expuse în lucrarea de față rezultă, că în anii primului război mondial imperialist, un număr considerabil de români transilvăneni și bucovineni din armata austro-ungară, au ajuns prizonieri în Rusia.

După atitudinea lor față de războiul imperialist și evenimentele revoluționare din Rusia, prizonierii se pot grupa în 3 categorii a) în prima categorie se includeau prizonierii ardeleni și bucovineni care mînați de idealuri patriotice și stimulați de propagandă națională au cerut să se înroleze voluntari în armata română, pentru a lupta cu arma în mînă la eliberarea Transilvaniei și Bucovinei de sub stăpînirea Austro-Ungariei și unirea cu România ; b) din a doua categorie făceau parte prizonierii români, care au simpatizat sau au trecut deschis de partea Revoluției din Octombrie, apărînd cu piepturile lor puterea sovietică împotriva intervenționiștilor străini și a bandelor albgardiste ; c) în sfîrșit a treia categorie o formau prizonierii români care doreau să se reîntoarcă cu orice preț în țară. Ajungînd însă pe meleagurile lor s-au alăturat revoluției burghezo-democratice din toamna anului 1918 care a nimicit vechea stăpînire habsburgică în Transilvania.

¹⁴⁹ Arb. S. Sighet, fond. Prefectura Maramureș, pach. acte administrative 21001—21477, dos. 21115/1918.